

Uram, veled végig híven!

Sándorné Garai Ilona visszaemlékezései

I.

BÉKÉSCSABÁN

Újrakezdés az árvákkal

1931-ben Békéscsabán születtem. Édesapám kőműves mester volt. Hamar megözvegyült. Nagyon szép felesége volt az első. Három fiúk maradt: négyéves, kétéves és egyéves. A család nagyon mondta Édesapámnak, nősüljön újra, ne maradjon egyedül a három pici gyerekkel. Obercián Anna hajadont ajánlották neki feleségül, aki unokatestvére volt az első feleségének. Ha Annát veszi el feleségül, akkor ő édesanyjuk lesz a gyerekeknek. Olyan kiváló természetűnek ismerték. Szülei hívők voltak. Ő lett az én Édesanyám. De ekkor már ő is járt a gyülekezetbe. Hamar meghalt az ő édesanyja is. Négyen voltak testvérek. Édesapjuk csizmadia volt, ő volt az én anyai Nagypapám. Régen az volt a szokás, hogy házassági szándék esetén elmentek a kérők beszélni a szülőkkel. Elment Édesapám is. Elmondta, hogy árva maradt a három gyerek. Ezt mondták neki, hogy vegye el Annát, akkor édesanyja lesz a gyerekeknek. Ez most az első szempont a három árvának. Most nincs itthon a lányom. Megmondta, mikor jöjjön máskor, hogy találkozhatson velem.

Édesanyám úriházakhoz járt dolgozni. Mint fiatal árva lány, gyerekekre vigyázott egy pedagógus házaspárnál. Ez akkor komoly munkának számított. Ők az iskolában laktak, az asszony tanító volt, a férje meg az igazgató. Két gyerekük volt, ezeket kellett pesztrálni, sétáltatni addig, amíg a szülők tanítottak.

Megbeszélte a nagypapa Édesapámmal, hogy melyik nap jöjjön. El is ment a megbeszélés napján. Föltette a kérdést Anyukámnak, hogy hozzámenne-e? Anyukám azt mondta, ha nem gátolja abban, hogy ő hívő lehessen – mert ez a vágya- akkor igen. Apukám azt válaszolta, hogy nem fogja gátolni ebben, de ő evangélikus, és az is szeretne maradni.

Így kezdődött az életük. Nagylakon kerültek össze, és Békéscsabára költöztek, mert ott jobb volt a munkalehetőség.

Kezdet Csabán

Hosszú nagy, széles portánk volt. Mikor nőttek a nagyfiúk, akkor a portát hosszában el kellett felezni, az üres oldalra új házat építeni. Az eredeti házat eladta Édesapám, hogy az árából kielégítse a nagyfiúkat. Fele az övéké lett, fele a ház építésére kellett. Nehéz anyagi helyzet volt az, mert kölcsönt kellett felvenni az építéshez. Anyukámnak is el kellett menni dolgozni. Kicsi voltam akkor, ebből én nem éreztem semmit, később a nagyobbaktól tudtam ezt meg.

Édesapám mester volt, ügyes kőműves. Tervezett is. Akkor az volt a menet, hogy a kőműves megtervezte a házat. A tervet meg kellett mutatni egy építészmérnöknek, aki azt aláírta, ha jónak látta. Ha megvolt a mérnöki aláírás, indulhatott az építkezés.

Amit mondott Édesapám, betartotta. Édesanyám az első gyermek születése után hívő lehetett. Csabán járt a gyülekezetbe. Még a háromhoz 12 gyermek született. A 12-ből három fiú pici korában meghalt, kilencen maradtunk életben. A három nagyfiú volt a vezér. Voltak komoly játékok, csaták, hol ilyen, hol olyan. De nem lehetett mindig játszani, kötelesség is volt.

A nagy család összeforrt

Szüleink nagy szeretettel neveltek bennünket. Apukám gyerekszerető, istenfélő volt az ő hite szerint. A gyerekek is templomba jártak, akik már akkorák voltak, az evangélikus templomba. Ott Édesapám ő kezdte az éneket, mert nagyon szép hangja volt. Mikor haza jöttek - már az én időmre emlékszem vissza - az ebéd nem volt készen, Édesanyám a gyülekezetből hazajött, azután készítette az ételt. Addig körülültük az asztalt, énekeltük az egyházi énekeket Édesapával, majd ő hangosan imádkozott.

Boldog gyermekkor

Nagyon tudtunk együtt játszani. Játékokat soha nem vettek nekünk. Arra nem is volt szükség. Például vas platni karikákat adtak a fiúk nekünk, mindenkinek hármat. Sorban álltunk egy vonalra. Gödröt ástak, maroknyi mély gödröt és abba kellett beledobni a platnit. Aki mind a hármat, be tudta dobni, az volt a győztes. Én a legkisebbek között voltam, mindig kedveztek volna nekem, hogy sikerüljön. Icu sikerüljön! Lökték a könyököm lendülettel. Így az ő segítségükkel bedobtam a hármat. A nyereség egy krémes volt. Ideadták az árát, és én elmehettem a cukrászdába, megvehettem egy krémeset, ami luxusnak számított akkor. Nem tudom már, mennyi volt az ára, talán tíz fillér. Már a nagyok dolgoztak, ők adták rá a pénzt. Én a játékban akkor már legalább négy éves lehettem, amikor dobhattam. Kétévenként születünk tizenketten. Az első 22 évvel volt idősebb az utolsónál. Az első már ott voltak közel a harminchoz. Én vagyok a nyolcadik, utánam az öcsém a kilencedik.

Korcsolyapálya otthon

Apukánk meg akart lepni bennünket. Hideg volt. Akkor az időjárásban az évszakok pontosan követték egymást. Volt tavasz, nyár, ősz tél. A tél olyan hideg, hogy -25°C - 30°C , de még -34 fok is, amire én emlékszek. Csikorgó hó volt a lábunk alatt, jaj de jó emlék! Hát persze, a cipő az elég gyöngye volt. Ha sokat kint voltam a lábam ujjai megfagytak. Édesapám azt csinálta, hogy leöntötte az udvarunkat vízzel. Húzta a vizet a vödörrel a gémeskútból. Mi erről nem tudtunk, késő este tette ezt. Amikor reggel lett, kimentünk és nagy örömmel láttuk, hogy sík jégpálya az egész udvar. Fából korcsolyát is készített előzőleg nekünk, erről sem tudtunk. Egy pár valódi korcsolya is volt, azt odaadta valakinek a nagyok közül, vagy pedig ő csatolta fel. Hát ez a korcsolya elég primitív volt, de rendkívül jó, mert nem a cipő kopott. A havat télen összehordták és csináltak lesiklót is. Szánkóval onnan siklottunk le.

Olyan nagy gondot fektetett a gyerekek lekötésére, hogy nem kellett játékért menni a boltba. Bolti társasjátékunk is volt, de csak egy: a „Ki nevet a végén?” Az nagyon jó volt. Még volt a malmos játék is, de azt mi rajzoltuk ki keménypapírra. Tehát ez volt a téli elfoglaltság. A fő szenzáció a korcsolyázás meg a szánkázás volt.

Babaházban

Nyáron az apróbbaknak a nagy malteros láda volt a játék. Az olyan két méter hosszú, másfél méter széles lehetett. Építkezésnél a maltert keverték benne. Nem úgy volt akkor, mint most, hogy keverőgép van. Kézzel keverték. Volt a keverő, a gereblyéhez hasonló, csak zárt, de két lyuk volt rajta, azt tologatták a munkások. Lapáttal adagolták a homokot, a meszet és így kevergették a maltert. No, ez a láda rendkívül jó volt nekünk, játszhattunk benne, ha otthon volt. Tökéletesen megfelelt játszóháznak. Szeget verhettünk az oldalába, függőnyt akasztottunk rá. A baba uborkából volt, pálcikákból a keze, lába. Gesztenyéből állatokat is csináltunk.

Nádpálca

Édesanyánknak volt egy nádpálcája, az volt a fegyelmező eszköz otthon, hogy rend is legyen. Ezt ott vette, ahol az ostort is árulták. Hát nem érdekes? A nádpálca nem törik, és ő tudta, hogy mekkorát üt, fáj-e? Nem nagyot ütött, de csípett. Az volt, hogy tartsad a körmöd! Nem kellett sokszor. Én nem tudom, hogy kellett-e kétszer tartani a kezemet életemben. Adott körmöst, bocsánatot kellett kérni. Nagyon vigyáztam, hogy ne ismétlődjön. Volt olyan is, ha nagyobb volt a büntetés – ebbe nem estem bele - kukoricára térdepeltették a gyereket. Az egyik öcsémet, emlékszek rá, nagyon aranyos volt, sajnáltam, mert a szobaküszöbre odaszórták a kukoricát, és azon kellett neki térdepelni. Azután, amikor igazán jött a bocsánatkérés a szívéből, akkor fölállhatott. Akkor ilyen volt a gyereknevelés. Nagyon szép volt és hatásos.

Édesanyám

A téli estéken olvasta nekünk a bibliai történeteket. Dánielről, Józsefről, Dávidról nagyon szerettünk hallani. Reggel, ha felkelt Édesapám, az ablakhoz állt és imakönyvből olvasta az imát. Napközben, ha beszaladtam a szobába, többször úgy találtam, hogy Édesanyám térdepelt a szőnyegen, a fejét a szőnyegig lehajtva imádkozott. Ezen sokszor elgondolkoztam, mint gyerek. Eljött az idő, amikor én is így tettem a nehéz időszakokban.

Volt olyan is, hogy hívő özvegy néni kérte Anyukámat, hogy nyári szünetben engedjen ki hozzá legeltetni, segíteni. 10-11 éves lehettem akkor. A libákat meg az egy tehenet is kötélen vezetve kellett legeltetnem. Ettől nagyon félttem. Föl kellett mázolni a szobát meg a konyhát is, mindkettő földes volt. Azt a tanyán úgy csinálták, hogy vízzel össze kellett keverni a tehéntrágyát és egy rossz ronggyal átkenni vele az egész szobát, mintha feltörülnénk. Mikor megszáradt, nem volt poros, egy szilárd réteg képződött rajta. Nekünk otthon festett padlós volt a szoba, a konyha cementlappal kirakva, de megtanultam ezt is. Augusztus végén mentem haza. Másfél zsák búzát adott a néni keresetként. Megőröltették a malomban, abból lett a kenyér.

Közös étkezések

Akkoriban kemence minden háznál volt. Nekünk is a kenyeret akkor abban sütötte édesanyánk. Az volt a szokás, hogy a kenyérsütés tésztájából lángosnak valót húztak ki. Az komoly reggeli volt. Juhtúrót (bryndzát) szórtak rá, vagy pedig egy kis tejföllel kenték meg. Ez volt aznap a reggeli a tej mellé. Nagyon kedves emlék ez is. Még most is érzem az ízét.

Mindig meg voltunk nagyon elégedve a kapott étellel. Olyat, hogy ezt vagy azt nem szeretem, olyat nem is tudtunk elképzelni. Nem dúskáltunk, hanem mindenki jó étvággal evett. Volt egy nagy asztalunk, egy közepes meg még egy kicsi is. Kellett a három asztal, sokan voltunk. Az a kicsi olyan volt, mint amelyet most is láttam óvodában, hogy két támlás pad része van, meg középen az asztal. A kicsik, 8 évesig, belefértünk két oldalról ketten-ketten. Volt egy ovális asztal, ott ültek a nagyobbak. A legnagyobbak mindig a nagyasztalnál. Hát ez nagyon-nagyon szép emlék.

Mi leszek?

Én kicsi voltam, nekem már a jobb rész jutott. Addig volt nehéz, amíg nőttek a gyerekek. Majd sorban dolgozni kezdtek. Édesapámnak az volt az elmélete, hogy: Gyerekeim tanuljatok! Amit tudtok, azt senki el nem veszi tőletek. Én dolgozok, ti vegyétek komolyan a tanulást, és mi édesanyáttal mindent elkövetünk, hogy amit ti terveztek, az megvalósuljon. Úgyhogy tőlem is, bár még kicsi voltam, megkérdezte: Mi szeretnél lenni? Nekem az volt az elképzelésem, hogy óvónő leszek. Az akkoriban nagyon nagy valami, szép tiszteletbeli állás volt. Óvónő szeretnék lenni – mondtam Édesapámnak. Szemben velünk volt az óvoda, és az nekem nagyon tetszett. Erre azt mondta: Rendben van, tanuljál kislányom, és akkor az lesz majd a foglalkozásod.

Szomszédok

Olyan középosztályhoz tartoztunk. Mások, akiknek nem volt saját lakásuk, albérletben laktak. A közvetlen mellettünk lakó szomszédéknak volt három tanyájuk. A csabai háznál is volt istálló. Volt, hogy ezt az istállót kiadták szegény családnak. No, ilyet láttam. Azoknak, szegényeknek csak annyi volt a holmijuk, hogy egy lepedőbe kötve el tudták hozni. Nem tudom hány gyerekük lehetett. Nem sokáig laktak ott, de egy telet eltöltöttek ilyen körülmények között. No, ezek nagyon szegények voltak. Volt, hogy mi gyerekek átszaladtunk hozzájuk játszani. A gyerekeik jártak iskolába, óvodába. Ők meg voltak elégedve ezzel az állapottal is. Bútoruk nem volt, szalma volt a földre terítve, az egész család azon feküdt. A istálló másik végében pedig ott voltak a lovak. Azok bemelegítették, nem is kellett tüzelni. Ilyen is volt. El kell ismerni, hogy a szomszédék istállója nagyon szép, rendezett épület volt, nem valami lepusztult, düledező.

Fentről nézve

Békéscsabán laktunk. A Fő utcából – ami most Andrassy út - nyílt a mi utcánk, a Horthy Miklós utcát kötötte össze – most Bartók Béla út, pont a gyülekezet utcájának a folytatása a városközpont felé (ez ma a Jókai utca). Nagyon jó helyen laktunk, a belvárosban. Szemben velünk volt az óvoda, mellette meg egy nagy fás rész, ligetnek mondtuk, mostanra ebből park lett. Azon a ligeten

jártunk át gyerekkoromban, ha akartunk menni a Fő utcára átlósan. Ott abban a ligetben nagy játékok folytak.

Egyszer nagyon megjártam. Óvodából mentem haza délután négy órakor, ez már úgy ősze volt. Megálltam, a gyerekeket néztem: persze futballoztak, labdázta, szaladgáltak. Egyszer csak fölrepült a labdájuk egy cigánymeggyfára, és ott maradt fenn. Nagyon jól megállt a labda a fán. Magas volt a törzse, egészen fönt kezdődött az ága, nem érték el a labdájukat. Jöttek hozzám. Jaj, de jó, fölteszünk a fára, majd dobd le a labdát! Föltettek, ledobtam nekik. Elkapták, szaladtak velem. Onnan fönről azt láttam, hogy vége a játéknak, mindenki elment. Nagy liget volt, sehol senki. A fiúk, akik föltek a fára teljesen megfélejtettek rólam. Sötét lett. Rossz emlék! Nem tudtam, mit csináljak? Nem volt egy forgalmas hely, nem jött arra senki keresztül a ligeten. Teljesen besötétedett közben, nem láttam senkit és semmit. Apukám rosszat sejtve a keresésemre indult. Kibálta a nevemet. Átment az óvodába érdeklődni, mit tudnak rólam, mi lehet az oka, hogy még nem vagyok otthon? Már a lámpa is égett az utcán. Megláttam, hogy az óvodából jön visszafelé Édesapa. Nagyon féltem szólni, mert tudtam, hogy most ki fogok kapni. De bátorságot vettem és mégiscsak megszólaltam. Ott sem akartam maradni a fa tetején. Levett Apukám. Hazamentünk. Zolostockját elővette, kétrét fogta. Nem nagy ütést kaptam, de kikaptam, amiért idáig elmaradtam. Ez nagyon fájt nekem, mert úgy éreztem, hogy ez nem volt igazságos, én nem tehetek róla. Annyira szerettük Apukámmal egymást, hogy fölnevésemig kétszer kaptam csak ki. Ez volt az egyik. A másik meg akkor volt, amikor disznót vágtak a szomszédban, és én kéredezéssel nélkül átmentem. Egy ház volt köztünk csak. Elmentem oda. Néztam az ölését a disznónak, és nem öltöztem föl eléggé. Kerestek és hazavittek, akkor megint kikaptam egyszer, akkor viszont a nádpálcával. Az igazságos volt, meg tudtam állapítani. Úgyhogy az nem fájt. Nagyon sok szép emlékem van. Apukám, mikor hazajött a munkából, milyen aranyos volt! A kőműves munkától fáradtan is fölkapott a vállára, a lábam lógott, fogta a lábamat, billegett velem, ahogy ment be a vacsorára. Olyan szép emlékem van róla

Baleset

Csodálatos volt az az idő. Nem volt fertőzött a levegő. Meztláb jártunk egész nyáron. Emlékszem, egyszer egy csomó porcelán törmelékre léptem. Nagyon vágott, legalább olyan centi széles mély sebet vágott a talpamon. Nem voltak otthon a szülők. A nagy testvérek helytálltak mindenben. Azok nagyon megijedtek, hogy most mi lesz. Persze az óvodából mindjárt átjött az óvónőnek a lánya, mert jóban voltunk. Azt mondta, ha nem sírok, ajándékot kapok. Feküdjek, aludjak el, de a lábamat megmosták, ecettel is fertőtlenítették, és tettek rá szalonnát. Bekötötték és ezzel megvolt a kezelés. Annyira tiszta volt még a por is, hogy az csodálatos. Rendbe tettek, nem is sírtam tovább. Lefeküdtem és el is aludtam. Fölbredésemkor ott volt a párnámon egy nyaklánc összegömbölygetve, azonnal megláttam, amint kinyitottam a szemem. Olyan szép volt a gyerekkor, nem olyan, mint a mostani gyereké, akik nem találják a helyüket. Rajzoltunk rajzokat a földre, abban ugráltunk fél lábbal, mondtuk hozzá a verset, hogy hol árulják a, már nem is tudom, mit. Ez is nagyon jó volt.

A nagy hinta

Csinált Édesapa egy nagyon nagy mérleghintát. Olyan hosszú volt, vastag, erős pallóból, hogy négyen az egyik oldalt, négyen a másik oldalt elfértünk. Az utcából, akik tudtak átjöttek, és hol az egyik csoport ült föl, hol a másik. Úgy hogy föl az ereszcsonnáig ment az egyik oldal, úgy kellett fölrakni a kisebbeket. Ezzel egész délután eljászottunk. Semmi hang, csak egy kis nevetgélés, olyan szép volt! Mikor azt látom, nem tudják a mai gyerekek, mit csináljanak. Mi tudunk játszani, pedig nem is volt bolti játéink.

A teve csinálta a bajt

A szomszédban láttam fölfújható púpos tevét, de azok gazdagabb gyerekek voltak: a szüleiknek fadepójuk volt. Fát árultak. Két gyermekük volt csak. Külföldön vehették a tevét. Magyarországon én ilyen nem láttam, gyönyörű púpos teve volt. És hogy tehet ilyen a gyerek, nagyon szégyellem, amit tettem. Meg akartam nézni, hogy mi van benne, hogy ennyire állja a helyit, mert nagyon szépen állt. És akkor kigondoltam, hogy én egy tüt viszek és megnézem, hogy mi van benne. Kilyukasztottam. Mikor az leengedte magát, összeesett, eldobtam és már szaladtam is haza Csak aztán a nagymamája jött utánam seprűvel, hogy tehetél ilyen? Nagyon kértem a bocsánatot, hogy csak meg akartam nézni a belsejét. Azután többet nem láttam a púpos tevét. 40 centis nagyon szép volt. Ez nagyon nagy teher volt rajtam a megtérésem útján, hogy ilyen tettem. Nekem ez nagyon nyomta a lelkemet mielőtt hívó lettem.

Mozi helyett

Testvéreim mehetek moziba, nem volt hívó egyik sem. Édesapám azt akarta, hogy ne legyünk olyan tudatlanok. Régen még a filmek is mások voltak. Kicsi voltam, nem akartak vinni. Persze volt, hogy sírtam. De akkor én kaptam valamit: mehettem cukrot venni. Három házzal arrébb egy család azzal foglalkozott, hogy cukrot pirított. Mintába sütötték, és a törmeléket fél fillérért meg lehetett venni náluk. A szép formákat vitték a piacra, és ami nem sikeredett szépre, összetörték és törmelékként árulták. Fél fillér volt egy zacskó. Ha egy fillérért kértünk, azért olyan sokat adtak a hegyes zacskóba, hogy két napig is ettük. Ez nagyon megmaradt az emlékemben. Akkoriban a sárgadinnye meg a görögdinnye kilója is fél fillér volt szintén. Akkor Édesanyám a piacon megvett egy kocsival. Hazahozta az eladó. Lerakták egy árnyékos helyre, és onnan hordta be a dinnyét. No, nem stráfkocsi volt az, csak olyan régi parasztkocsi. Fél fillér volt kilója, de akkor még engedett belőle, ha ilyen sokat vettünk. Akkor egész hétre meg volt az ebéd utáni, vagy pedig a vacsorára való. Kellett is ennyi, mert sokan voltunk. Ez is olyan szép emlékem.

Tej és víz

Amire aztán már emlékszem, hogy én mentem tejért vagy tojásért. A tojásnak 18 fillér volt akkor darabja. Házaktól hordtuk a tojást meg a tejet is. Volt, amikor tanyáról hordták nekünk vizes kannával a tejet. 8 liter mennyiség volt az, amit mindennap hoztak. Nagy család voltunk, reggelihez ez el is fogyott. Egyszer olyat csinált ez a gazdálkodó - régen is volt ilyen-, hogy vízzel fölhígította. Ennek akkor már híre lehetett, följelentette őket valaki. Egyszer, mikor hozta

hozzánk a tejet, útközben leellenőrizték, sok plusz vizet találtak a tejében. Hozzánk már kanna nélkül jött. Mondta: Sajnos, nem hozhatok tejet maguknak, megtiltották. Nem mondta, hogy miért. Később tudtuk meg, hogy képes volt egy ilyen nagy családnak vizes tejet eladni. Egy verset is csináltak erről akkor, mi gyerekek énekeltük is. A szövegére már nem emlékszem. No, ilyesmi is megtörtént.

Hogy kerültem Rákosszentmihályra

Mária nővérem pont tíz évvel volt idősebb nálam, ha én 10, akkor ő 20 volt, Annuska nővérem két évvel volt idősebb, akkor az 22. Visszafelé számítva Erzsébet volt 16, Lujzika 14, meg én 10. Ennyien voltunk lányok, öten. Anna nővérem volt a legidősebb. Ő kistermetű volt, úgyhogy ő otthon a főzésben segített, de nem sokáig, mert menni kellett dolgozni. Közel volt hozzánk a munkahelye. A velünk szemben lévő parkban volt a mezőgazdasági iskola, most is megvan még az a nagy épület, most is iskola van benne. Ott az iskolában lakott az igazgató, neki ő lett a házvezetője. Volt, hogy este hazajött, de volt olyan – ha valami különleges esemény volt az igazgatóéknál -, hogy nem is jött haza, hanem ott aludt. Nem sok idő múlva Pestre helyezték ezt az igazgatót. Ott Rákosszentmihályon lakott. Ő is odaköltözött vele. Nagyon kérte az igazgató a szüleimet, hogy engedjék el. Így Anna elkerült tőlünk, évekig ott volt, és onnan is ment aztán férjhez. A férj családja szomszéd volt az igazgatóval ott Rákosszentmihályon. Engem elvittek oda nyaralni. Az igazgató megengedte, hogy engemet, aztán meg az öcsémet fogadhassa Anna. Egemet kétszer is. Emlékszek, nagyon szép lakás volt, szép gondozott kerttel. A nővérem tartotta rendben, mint háztartásvezető.

Sínek mellett a meggyel

Lenke nagynénim Mezőberényben lakott. Gyerektelenek voltak. Mentünk nekik segíteni meggyet szedni, én is 12 évesen. Két kosárral hoztunk Csabára eladni a piacon. Nem ám vonaton, gyalog jöttünk a sínek mellett. Eszembe sem jutott közben, hogy ez probléma lenne, megtenni 20 kilométert a két meggyel teli kosárral. A mai gyerekek el sem tudnának képzelni most ilyet.

A három féltestvér

Pál, János és András, ezek voltak a féltestvérek. Pál volt a legidősebb, utána János, ők ketten édesapával jártak dolgozni a szakmában. Amit ő föl vállalt, abban, de mellettük még voltak más segítők is. András úri szabó volt, egy utcával arrébb üzletet bérelt, ott volt a szabósága. Ő nagyon szép arcú volt, édesanyjára hasonlított. Törékeny volt és filigrán, olyan igazi szabó alkatú. Elég hamar megnősült. A műhelyébe én, mint gyerek, bemehettem, megengedte nekem. Átszaladtam hozzá és néztem, hogy varr. Két lánya és egy fia lett. Elég hamar meghalt, 62 évesen.

Pál, a legidősebb fiú negyven évesen halt meg. Ő meg se nősült. Édesanyja is rákban halt meg, ő is. Biztosan hajlam volt benne. Már akkor is volt rák. Nagyon csendesnek ismertem, ahogy visszaemlékszem a gyerekkorra. Édesanyám nagyon kérte: Fiaim, hát nősüljete! Van ez a nagy család, és ez a kettő nem akar menni, Csak a Bandi. A János az kicsit kilengő volt, de végül is

megnősült. Egyes lányt vett el, egy paraszt kislányt. Az nagyon aranyos, nagyon hozzáillő volt, 11 évvel fiatalabb nála. Annak mondogatta:

- Vannak ám testvéreim!
- Mindig beszélsz ilyeneket. Akkor legalább mutasd meg!
- Úgy megijedsz, ha egyszer meglátod, hányan vannak.
- Mondd már el, hányan vagytok?
- Mint az égen a csillag.
- Mutasd már be a családot!

Eljött hozzánk, és akkor nagyon megszeretett engemet is, mint gyereket. Jövök én ki, szalad utánam öcsém, de ott a bátyám is. Gyerekek voltunk még, én lehettem olyan nyolc éves. Annyira örült, hogy lesz most már neki is testvére. Miután összekerültek, többször ott voltam náluk.

A fiú édestestvéreim: István, József, Lajos, György.

Nehéz idők

Nehéz időszakok jöttek. Édesapám sokat volt beteg, mert az első világháborúban nagyon megfázott, csontig áthűlt. Igen súlyos asztmás lett. Emiatt, ha jött az ősz vagy valami időváltás, akkor nagyon sokat szenvedett. Fulladási rohamok jöttek rá. Ilyenkor orvost kellett hívni éjszaka. Ez nekem nagyon nehéz volt, nagyon sajnáltam őt. Ha éjszaka jött rá a roham, akkor én az utcai ablakban ültem, hogy rögtön kiugrok, ha netalán megfullad, mert nem tudom elviselni, hogy Apukám szenved. Végülis 1944-ben be kellett vinni a kórházba, és onnan már nem is jött haza: 70 évesen meghalt. Én akkor 13 éves voltam.

Mikor már Csabán is folyt a háború, tudtam megnyugodni. Egy bomba miatt az ablakok kitörték nálunk, minden ablak, ajtó. Sok üveg volt szanaszét. Ahol ő feküdt volna, az az ágy telítve volt üveggel. Ha ő élt volna, akkor ilyen kínos halála lenne, gondoltam. Ez az eset végre megnyugvást adott nekem.

Oda a dunnánk

Az angol bombázók jöttek először. Láthatták a vasútállomást, mint nagy célpontot. Mi onnan öt percre laktunk. Ledobták a bombát az állomás felett, szerencsére nem sikerült az épületet eltalálni. Mögötte robbant fel. Akkora gödör keletkezett a nyomán, hogy bele fért volna egy ház. Ügyetlen nagy bombákat dobtak le. Volt, amelyik nem robbant fel, úgy kellett, hogy fölszedjék később. Az egyik fölrobbantból levált egy akkora vasdarab, mint egy nagy tál, és berepült hozzánk, az udvarunkba, onnan az állomástól. Ki volt teregetve a dunnánk, még jó őszi idő volt, és eltalálta a dunnánkat, belement ez a vas. Még nem láttuk, de a bűdös tollszagból tudtuk, hogy tönkre ment a dunnánk, amit sajnáltunk.

Sziréna szól

Volt egy jó bunkerünk csinálva, mivel kőműves volt a családban. Olyan erős bunkert csináltak, hogy bennünket megvédett. Minden szirénázáskor rohantunk a bunkerba. Bent voltunk, a közelünkben nem esett bomba, de a szilánkok, nagyobbak is jöttek az udvarunkba. A sziréna már akkor megszólalt, ha az ellenséges repülők átlépték a magyar határt és erre vették az irányt. Ha errefele tartottak, Békés megye felé, akkor azt mondta a rádió: „Békéscsaba, Békéscsaba, Vigyázz!” Ennyi elég volt, ha meghallottuk, mindenki rohant a bunkerba. Ha azt mondta: „Budapest, Budapest Vigyázz!” – így mondta be a rádió, akkor Békéscsabán ment az élet tovább a maga módján. Nem is volt ez sokszor, azt hiszem, kétszer jöttek az angolok.

Nappali világosság

Utána fordult a front és az orosz gépek jöttek. Azok kicsi bombákat dobáltak, csak olyan kis aknaszerű bombákat. Mondta a rádió: „Légi veszély, Vigyázz!” De nem mondta, hogy melyik városnak szól. Kinéztünk mi is, de nem láttunk semmit. Több repülő jött az országba, és szétoszlottak sokfelé, így a rádió nem tudott irányt mondani. Este Csaba fölé is jött, szórni kezdte a sztalingyertyát. Ezekről teljes nappali világosság lett. Hiába volt az elsötétítés, sötétkék papír téve az ablakokra. Úgy függött, hosszú volt, mint egy gyertya és csupa fény. Nagy fényt adott. Be volt terítve Békéscsaba egész légtere. Meddig tartott? Nem tudtuk, mert mi is mentünk a bunkerba. Mire kijöttünk, eltűnt a fény, de nekik elég volt ahhoz, amihez kellett. Repülős támadáskor sokan úgy csináltak, hogy rohantak ki a városból, ki a körgátra. Úgy gondolhatták, hogy oda biztosan nem dobnak bombát. Volt, hogy meglátták a sok népet, és éppen rájuk dobták a bombát, géppuskával is lőtték rájuk. Többen itt haltak meg.

Bunkerban

Újabb riadó következett, gyorsan leereszkedtek a gépek, és kis aknabombákat dobtak ijesztésül a mi utcánkba.

Ekkor volt az, hogy mi a bunkerunkba mentünk, és ránk dőlt a szomszéd téglakerítése. Hátról pedig a mi fűskamránk volt, az is ránk dőlt. De olyan erősen volt megcsinálva a bunker, hogy nem szakadt be. Nem is tudom, hányan voltunk benne, mert még a szomszédokból is voltak. Nem dőlt ránk a bunker, de sokáig alig lehetett levegőt kapni. A gáza annak a bombának, ahogy fölrobbant beszivárgott a bunkerba. Sokáig nem mertünk még kijönni. Akkor mertünk előjönni, mikor a repülők már elmentek. Ez többször ismétlődött, háromszor-négyszer. Csak akkor messzebb mentek, nem a város közepén hulltak a bombák. Ennél az első támadásnál a mi háztetőnket lesöpörte a bomba. Ekkor volt, hogy kitört minden ablakunk, ajtóink üvege.

A szomszédék asztala

Akkoriban mindig előre tájékoztattak a rádióban, hogy mit ajánlanak bombázás esetén. Szabadban ne maradjunk! Ha a házból nem tudunk kijönni, mire jönnek, akkor húzódjunk a háznak egy sarkába vagy pedig az asztal alá, még az is jó. A szomszédék így csinálták. Nem volt idejük, csak a felső épületből szaladtak le az alsó konyhába. Ott volt a nagy disznóvágó asztaluk, az alá bújtak, és az alsó konyha, ahol meghúzták magukat, összedőlt. Nagyon jó szomszédaink voltak. Mi, ahogy kijöttünk a bunkerből, mindjárt kérdeztük: Meg tetszenek lenni? Élnek a szomszédék? És akkor ők is kiszóltak a romhalmaz alól: Itt vagyunk a konyhában az asztal alatt. Nem merünk kimenni, nem tudjuk, merről dől ránk a fal. Mindnyájan odamentünk, mert nálunk mindenki itt volt. Nagy testvéreim ki tudták segíteni őket, előjöhettek. Tehát, ha nem bújtak volna az asztal alá, nem éltek volna túl még egy ilyen kis bombát sem. Izgalomból volt elég. A rádióban bementék, meg az iskolában, a munkahelyeken is szóltak róla, hogy este lámpagyújtás előtt föl kell tenni a sötétítőket, sötétké papírt. Sehol egy fény nem jöhet ki. Ezt mindenki úgy csinálta. Tehát, ha bent villanyt gyújtottunk, vagy ha petróleumlámpa vagy csak gyertya volt, el kellett sötétíteni. Ne lássa fentről a repülő a város fényét, ne tudjon tájékozódni. Volt, hogy nem volt áram, de azért nem nagyon sokszor. Ha besötétedett, ki se mertünk menni, nehogy ajtónyitáskor kimenjen a villanyfény. Ez volt a védekezés.

Tanyán

Jöttek a rossz hírek is, hogy félni kell az oroszoktól. Mint általában minden városfoglalás előtt a katonáktól félni kellett. Ezt én, gyerek lévén, nem tudtam, nem is értettem volna meg. Engem is bújtattak, kivittek bennünket a tanyára, mert öt lány volt, öt lánytestvérek. A szomszédéknak nagy tanyájuk volt. A nagy épület mellett egy alsó is, komoly szoba, konyha, spájz. Kívülről csak úgy nézett ki, mint egy hosszú kamra. Azt mondták nekünk, hogy nyugodtan lehetünk itt, legalább ők sem lesznek egyedül. Ott voltunk egy darabig. A konyhában egy beugrót le lehetett egy szekrényrel teljesen zárni. Mindent oda dugtunk, ami értékes volt, pl. szalonna, ennivaló. Cukrot nem lehetett kapni egyáltalán. Úgy főztünk cukorrépából melaszt. Az nagyon finom édes volt. Akinek volt diója, az tett bele diót. Sokan voltunk ott gyerekek. A felnőttek csinálták nekünk ezt az addig ismeretlen édességet. Nem tudom, hogy csinálták, de nekünk finom volt. Tepsiben készült, kicsit folyós volt. Mákkal is készítették, úgy is nagyon finom volt.

Jönnek a lovasok

Már akkor ott is haladtak át a katonák, sorban foglalták el a városokat. Ha nem kellett harcolni, akkor mentek tovább. Hallottuk éjszaka a lövöldözést, a bombázást is, de nem a közelünkben. Hallottuk, amikor lóháton mentek. Az félelmetes volt, hogy melyik tanyába mennek be. Végül is, a nagyoknak menni kellett dolgozni. Megindult az élet. Gyárban dolgozott az egyik nővérem, a másik az igazgatónál volt házvezetőnő. A nagyobbaknak, az iskolásoknak meg már iskolába kellett menni. Engem kint hagytak a szomszédék nagy tanyájában, mert azok kint laktak akkor. Három lányuk és még voltak nagy fiúk is. Nagy, úri tanyájuk volt. Oda is jöttek lóháton. A nagylányt, az már lehetett szerintem olyan 22 éves, azt beöltöztették várandós anyukának, elég sikeresen, mint aki már mindennapos, úgy beöltöztették a szülőket. Így volt egész nap. Az egyik

bátyja volt a férje, úgy volt megbeszélve. No, hát ezt tiszteletben tartották, nem bántották. Volt egy nyomorék lánytestvére meg egy kicsi. Én voltam akkor 13 éves. Kis ducika lány voltam, de még nagyon gyereknek éreztem magam. S akkor bejöttek oda a nagy udvarra lóháton sorban, hogy lányt keresnek. Mondják a fiúk, hogy nincs, ez gyerek még, amaz meg babát vár. Ó, az már nem gyerek – rám mutatnak, és föl akarnak kapni a lóhátra. De én nem értettem, hogy nekem mért kell félni. Akkor a fiúk mondják: Gyorsan bemenni gyerekek! Az ő lánytestvérük nálam kisebb volt, fiatalabb. Berohantunk a szobába. Hát nem nagyon könnyen, de elmentek. Ez ismétlődött, jöttek többször is lóháton. Ősz volt a kukoricaszárat már levágták, össze volt rakva kúpokba, akkoriban azt még úgy csinálták. A tanyasiak, ha meghallották, hogy jönnek a lovas katonák, egymást értesítették. Akkor minket a szárkúpok alá bújtattak. Erre rájöttek a katonák, hogy a tanyasiak ezt csinálják. Akkor képesek voltak ott a szántóföldön, tehát ahol a kúpok voltak, száguldozni a lovakkal erre-arra, hogy ne dugják őket oda, mert ők keresztülhajtának rajta. Dőltek össze a kúpok 3-4 sorral arrább is. Kiláttunk egy kicsit. Nagyon veszélyes volt. Úgyhogy egyedül az Úr őrzött meg bennünket.

Újra otthon a városban

Mivel nem volt ellenállás, elhaladtak, tehát ezt a területet elfoglalták. Mentek tovább. Lecsöndesedett a helyzet. Ez olyan két, vagy három hétbe telt. Haladni kellett nekik, ha már biztosak voltak benne, hogy elfoglalták a területet. De mindig hagytak maguk után egy-egy fönntartó csapatot. Azok között volt rendes is. A tiszteknek meg volt parancsolva, hogy kell viselkedni az elfoglalt területen. Tehát rendnek kellett lenni. De voltak nagyon fegyelmetlen katonák is, azoktól mindig lehetett félni. Aztán én is visszakerültem a városba, haza. A veszély elmúlt, megkezdődött az iskola. Nekem is járni kellett. Akkor polgárista voltam. A kitört ablakokban csak az egyik üveget tudták megcsinálni. Szimpla üvegesek lettek csak az ablakok. De legalább ennyi védelem volt a hideg ellen.

Erzsike, hol vagy?

Az orosz katonáknak, akik tartották a vonalat, lakásokat kerestek. Be kellett fogadni oda, ahol mondták. Ide hármat, oda kettőt, ötöt. Nálunk is volt. Míg a katonák nálunk voltak, én még a tanyán voltam. Csak utólag tudtam meg, mi is történt. Erzsikének már bent kellett lenni. Megkezdődött neki az iskola, ő nálam idősebb volt hat évvel. Tanítóképzőbe járt. Egy tiszt meg két közkatona volt nálunk elszállásolva. Napközben az egyik közkatona hazajött azzal, hogy neki lány kell. Józsi bátyám anyukát kérdi, hogy Erzsike hol van? Az Erzsike nevet megértette a katona. Közben Anyukám meg elbújtatta őt a padlásra, mert hallott a veszélyről. Ebből majdnem nagyon komoly baj lett. Őt is az Úr csodálatosan megőrizte. Gyerünk, fölforgatjuk a házat! Erzsike, Erzsike! – kiabálta a katona. Ez a név, ezt meg kell keresni. Amíg mindenütt kutattak, Édesanyámék azt se tudták, hogy mit csináljanak? Közben megérkezett haza a tiszt, aki nálunk lakott. Az nagyon rendes volt. Amikor meghallotta, hogy a katona kit keres, előrántotta a pisztolyát, hogy lelövi azt a katonát. Nem tudod, te a rendet, hogy kell viselkedni? Szállást adnak, és te így viselkedsz? Nem maradhatsz velem, de ha panaszt hallok rád, kivégezlek. A Jóisten így őrizte meg Erzsikét. Anyukám utólag elmondta, hogy ez a tiszt nagyon példásan viselkedett, amíg nálunk volt. Anyukám főzte nekik a reggelit, teát, vagy mikor mi volt. Reggeli után a tiszt

meghajolt, összeverte a bokáját Anyukám előtt és megköszönte. Voltak ilyenek is köztük. Mikor elbúcsúztak, ez a tiszt megcsókolta Anyukám kezét. Szóval egy intelligens volt. Ilyen is volt, és ez volt a jó. De nem mind volt ilyen. Elmentek és ekkorra már rendet hagytak maguk után, amennyire lehetett. De mindig voltak Kaineszesek.

Kerékpárlecke

Egyszer mentem az iskolába, a táska a hátamon vagy a kezemben, nem is tudom, hogy hordtam. Nagyon nevetséges esetet láttam. Ahogy kimentem a mi utcánkból, egy pár ház és ott volt a Fő utca. Jön egy szovjet közkatona kerékpárral. Illetve csak jött volna a kerékpáron, de minduntalan leesett róla. Látszott, hogy nem tud kerékpározni. Vele szemben meg ment egy bácsi kerékpáron. Eldobta a katona a kerékpárt. Mondja a bácsinak: davaj, davaj! Elvette a bácsi kerékpárját, arra próbált ráülni. Hát azzal is elesett. Akkor egy harmadikkal próbálkozott. Jött egy asszony, attól kérte el a kerékpárt. Hát ez nagyon nevetséges volt nekünk, gyerekeknek. Nem bántott senkit az a katona. Látszott rajta, hogy nagyon szeretne kerékpározni. Azt hihette, azért nem megy neki, mert rossz a kerékpár. Nyilván neki még nem volt.

Karórabóság

Más érdekesség is volt. Olyat is láttam köztük, akinek nyolc vagy tíz karóra volt az egyik karján. Biztos addig sose volt karórája, ezért akinél látott, mindenkitől elkérte és a karjára rakta. Ez igen érdekes volt nekem, gyerekeknek.

További rossz emlékem nincs róluk, nem is hallottunk semmi olyat, mi védve voltunk.

Szűkösen, de élünk

Kezdett megindulni az élet. Az iskolai tanítás megkezdődött, de rövidesen téli szünet lett. Nagyon szegény volt az ország. Drága volt minden. Jegyre kaptuk a kenyeret, hogy meginduljon az élet végre. Meg volt szabva, hogy egy személy egy napra mennyit kap, talán 20 dekát. Nagyon nagy szükség volt. Vittem a pékhez a kenyérbjegyeket. Sokan voltunk, sok jegyet kellett vinni naponta. A jegyeket beragasztották, hogy ennyit vitt, ennyit kapott. Majd a cukorért is sort kellett állni, lisztért is. Ha nem mentünk elég korán, akkor már nem jutott. Szerencsére ez is csak átmeneti volt, elmúlt. A bevonulás után jött az infláció. A pénz értéke annyira romlott, hogy már utóbb millpengő volt, már nem tudták ki sem mondani a számot, olyan nagy volt. Ha valaki eladott egy komolyabb dolgot, akkor az egy kosár pénzt kapott, de gyorsan be kellett váltani valamire, mert másnap semmit sem vehetett rajta. Ez is egy átmenet volt. Mint gyerek nem is értettem akkor, mi is ez? Majd 1946. augusztus 1-jétől jött a forint, az jó pénz lett. Erre visszaemlékszek, de ez majd később következett. Szép lassan visszaállt mindenben a rend. Év végén már rendszeren vizsgáztunk. Ez volt a bevonulás után, megindult a kommunizmus. El lett foglalva az egész ország. Be akarták mutatni, hogy ők mit hoznak. Békés megye, az egy kedves helyük lett, Békéscsaba szenzációs volt nekik,

mert megértették az itteni tót nyelvet. Mintha testvér lett volna az itteni nép. Értettek, tudtak beszélni velük. Tótkomlós, Mezőberény, Szarvas, itt mindenütt tudtak tótul.

Ki tanul, ki nem

Nehéz időszak következett. A bátyámat, a legidősebbet kivitték a frontra, aki a családfenntartó volt. Másik bátyám a tanácsházán dolgozott irodán, az öcsém meg mérnöknek tanult Veszprémben. A másik testvérem, Lajos bátyám, aki két évvel volt idősebb, szintén tanult, nagyon jó tanuló volt. Pesten tanult egyetemen, majd onnan a Szovjetunióba ment tanulni.

Én mentem volna óvónőnek a polgári után. Akkor a polgári elég alapot jelentett ehhez. Szó sem lehetett róla, ezt nem bírta volna el a családi kassza. Édesanyám elment dolgozni konyhai munkára. Ínségkonyha volt a neve. A szegény gyerekeknek az iskolában volt ingyen koszt. Ott voltam én is ipari tanuló, én is kaptam ebédet. Óvónőképző helyett varrónőnek mentem tanulni, hogy minél hamarabb kereshessek. Ez nagyon megviselt engem. A tervem az volt Édesapa támogatásával, hogy óvónő leszek. Lujzika nővérem sem folytathatta a tanítóképzőt, így ő egy évvel hamarabb ugyanitt tanult varrni. Egy évvel hamarabb végzett. Nyáron iskolai szünetben gyerek mellett voltam, hogy keressek. Iskolaidőben pedig varrtam egy zsidó nőnél, egy nagyon híres szalonban, ahol semmit sem tanultam. Mindig csak az aljafelvarrást engedte nekem és a gomblyukkötést. Voltak segéd lányok, nagyon kényes holmikat varrtak. A tanulónak kellett bevásárolni, vinni a ruhákat haza. Tulajdonképpen a segédek csinálták a ruhát. Nagy szabóasztal volt. Mikor a mesternő a kuncsaftokkal foglalkozott a szobájában, akkor mi, tanulók, odaszaladtunk és néztük a rajtot csodálkozva. De hát nem tudtam belőle megjegyezni sokat. Ez volt akkor a tanulás. Letelt nekem a 2 év. Azért volt csak 2 év, mert polgárim volt, másképp 3 év lett volna. Mikorra végeztem, a főnök kiment Amerikába a fiához, és munka nélkül maradtam.

Kerestem az igaz utat

1946-ban már szorgalmasan foglalkoztam a Bibliával, az igaz utat kerestem. Azt éreztem, hogy az evangélikus vallás engem nem elégít ki. Bár ott én tanultam hittant, voltak vizsgák, amiket le kellett tenni. 12 éves koromban konfirmáltam, rendes tag lettem az evangélikus egyházban, ez úrvacsora vétellel járt. Az egyházon belül a továbbiakban felnőttnek voltam tekintendő velem egykorú társaimmal együtt. Kétségtelen, hogy nagyon sok előnyét is élveztem a későbbiek során az ott tanultaknak. Megtanultuk a Biblia részeit sorban. Tudni kellett a Mózes 5 könyvét sorban végig. Ezeket majd később a gyülekezetnél jól tudtam hasznosítani. Kerestem az igaz utat, és többféleképpen próbálkoztam. Nyáron az iskolai szünetben gyereket őriztem. Ez egy varrodásnál volt. Konfekciót gyártottak, fiúk dolgoztak. Amikor meglátták, hogy ott vagyok, rögtön hívtak, menjek el. Este lesz egy előadás, Pestről jön egy előadó. Nagyon szép előadás lesz a hittel kapcsolatban. Tudták, hogy evangélikus vagyok, és hogy gondban vagyok, keresek egy igaz utat. Ez nagyon szép lesz, majd meglátom. Elmentem. Mint ahogy mondtam, én már sokat foglalkoztam a Bibliával. Mikor ez a pesti előadó elkezdett beszélni, hamarosan felálltam és kijöttem. Nem ez az, amit keresek! A Jóisten így mutatta meg érzésemben. Szomorúan mentem haza, sírtam is az utcán. Most merre menjek? Mikor újra találkoztam a varrodásokkal, mondták;

hogy tehettem ilyet, hogy eljöttem? Majd két hét múlva megint lesz előadás. Okvetlen menjek el, mert az más lesz, másik előadóval, aki szebben tud beszélni. Elmentem. Akkor csak épp az elejét vártam meg, és már jöttem is ki. Azt éreztem újfent, nem ezt keresem.

Nekünk baptista szomszédaink voltak. Az imaházuk az utcánk sarkán volt. Mint gyerekek együtt jártunk iskolába korábban. Ők is hívtak. Nézzem meg náluk, majd meglátom, hogy milyen szép. Sok fiatal van. El is mentem. Éppen valami keresztségi ünnepély volt. Nem tudtam, hogy annak milyennek kell lenni, meg hogy kell annak lefolyni, de azt éreztem, hogy nem ezt keresem. Kint sétáltak a fiatalok a szünetben, kint az udvaron szépen sorban, fegyelmezetten. Beszélgetés volt a szünetben. Sorban, hármassorokban, négyes sorokban, sok fiatal volt. Én hazamentem az egyik szünetben. Nem ezt kerestem. Még egyszer hívtak, hogy most meg házasságkötés lesz. Nézzem meg! Elmentem, és úgy éreztem, nem ezt keresem.

Telt az idő, és eljött a karácsony, 1946 Karácsonya. Még elmentem megnézni, akkor épült fel egy adventista kis templom Békéscsabán. Oda is elmentem. Ott már a megkezdés is taszított, onnan is hamar kijöttem. Közben sokat sírtam azon, hogy melyik az igaz út. De senkinek el nem mondtam az én problémámat. Anyukám, ha én ezt elmondom, milyen boldog lett volna és hívott volna magával a gyülekezetbe. Nem sokkal azelőtt nyílt meg újra a gyülekezet, előtte a háborús időszakban 5 évig zárva volt. Gyerekkorban minket nem hordtak oda. Nem volt szokásban, hogy a fiatalokat vigyék a szülők.

Megtaláltam

Tehát itt, az adventistáknál is csalódás ért, nem ez volt, amit keresek. Most már nem bírom tovább, majd Újévkor, ha Anyukám elindul a gyülekezetbe, utána megyek. Ezt magamban így eltökéltem. Ekkor voltam tizenöt és fél éves. Annyira vágytam, hogy megtalálhassam az igaz utat, annyit imádkoztam, hogy megtalálhassam. Anyukám már a sarkon volt, én megszoroztam a lépteimet, mentem utána. Ment be a kapun, ő nem vett észre. Telt ház volt. Ekkor, hogy újra nyitva volt a gyülekezet, többeknél megindult a Jóisten keresése az emberek szívében. Leültem hátul, és mikor megkezdődött az ének, nagyon szíven talált. Már akkor elkezdtem sírni, a tanítást is végigsírtam. Annyira éreztem, ez az, amit keresek! Amint vége lett, rögtön siettem haza egyedül. Bementem a belső szobába. Senki nem volt rajtam kívül otthon. A nagyfiúk fél tizenegyre elmentek az istentiszteletre, egyedül voltam. Leborultam, sírtam és hálát adtam a Jóistennek, hogy megtaláltam az igaz utat. Eközben hazajött Anyukám. Kiabálja a nevemet. Nem tudok válaszolni, ki vagyok sírva. Nem akartam, hogy lássa, hogy én sírok. Rám talált. Megpusztilt, megölelt. Kislányom, azt mondják a nénik, hogy ott voltál a gyülekezetben. Miért nem szóltál nekem? Mondtam, hogy kerestem az igaz utat, és most érzem, hogy ez az. Ez volt 1947. január 1-jén, és már augusztusban a hitben lehettem. Akkor kilencen jutottunk el egyszerre az Úr kegyelmébe. Akkor a 16. évemet töltöttem be, és már hívő lettem. Olyan szép volt, nekem annyira szép volt, ahogy velünk foglalkoztak. Az egyik bácsi mondja: Barátnőnk nagyon fiatal, ha jön a kísértés, hogy tud megállni? Magamban csak azt gondoltam, csak azt tudnám, mi az a kísértés? Annyira gyermeki volt még a gondolatom, nem tudtam. Az Úr segítségével bíztam. Amint eljuthattam, utána nagyon hamar meg kellett ismerni a kísértéseket.

Úgy ment el

A Békéscsabán, a gyülekezetben nagyon szerettük egymást a néikkel. 1947-48-ban a tüdőbaj még sűrűn előfordult. Próbálták gyógyítani, de nem tudták. Hittestvérünk volt Kraszkó néni, a kis drága. Gazdálkodók voltak, de jobb helyzetben levők közül valók. Volt egy szép fiatalember fiúk meg egy lányuk. A fiúk, az egy szem fiúk tüdőbajos lett. A néni kért bennünket, fiatalokat, hogy menjünk el hozzájuk! Úgy szeretné, ha megtérne a fia, aki már nagyon súlyos beteg. El is mentünk. Eszünkbe sem jutott, hogy félni kell attól, hogy vért köpött. Nagyon gyöngé állapotban találtuk. Kedvesen fogadott, ott feküdt a folyosón. Énekeltünk egy pár éneket. Kívántuk, hogy bár megtérne mielőtt... De annyi vágy nem volt benne. Annyi volt csak, hogy örömmel meghallgatta az énekünket. Utólag eszembe jutott, hogy a Jóisten őrzött meg bennünket. Kezet fogtunk vele. Ekkor még volt ilyen. Többször elmentünk hozzájuk. Hamarosan meghalt szegény.

Békés

Többször mentünk a kis Békési Gyülekezetbe. Ott nőttek a Szücs gyerekek; fiúk, lányok. Náluk volt a gyülekezettartás, amikor sorosak voltak. Annyi volt az egész, hogy a hálószobájukba bevitték a két padot. Egyik oldalon ültek a férfiak meg a fiúk, másikon meg a néniek, a lányok. Behoztak egy asztalt is, leterítették, Bibliát tettek rá, és kész volt a gyülekezet. Énekeltünk utána. Nagyon jól éreztük magunkat. Kerékpáron mentünk, 11 km oda, 11 km vissza. Nagyon-nagyon jó volt. Nagyon kedves testvérek voltak. Emlékszem, Laci volt akkor 14 éves. Ő akkor szólt először. Az atyafiak behívták és meghallgatták. Olyan öröm volt nekem, hogy én akkor már hívő voltam, és ilyenben már nekem részem volt. Megsírattam, mindig megsírattam az ilyen törekvőket, örömben sírtam. Nagyon kedves volt a család. A kisebbek is ott voltak.

Mezőberény

Időnként Mezőberénybe is mentünk, oda is kerékpárral, az kicsit messzebb volt, 19 km. Ott is nagyon kedvesek voltak a testvérek. Litvai atyafi volt a gyülekezetvezető. A drága Katica néni, a felesége, micsoda szeretetet nyilvánított ki felénk! Jó volt velük lenni. Az ő gyerekei se jártak a gyülekezetbe. Ha ott voltunk, az éneklésre esetleg eljöttek, kedvesek voltak hozzánk nagyon, de csak ennyi volt részükről. Akkoriban még kezdetleges volt a fiatalság megjelenése a gyülekezetben. Csak később kezdődött, hogy szabadon lehetett a gyerekeket vinni. 1949-50 körül lettek kisgyülekezetek tartva a kisebb gyerekeknek, addig ilyen egyáltalán nem volt.

Kukorica fosztóka, toll fosztóka

Jártunk akkor kukorica fosztókába is. Oda kocsival vittek ki bennünket. Az is nagyon jó, kellemes volt mindig. Télen meg télen a toll fosztóka. A stafírba a lányoknak, a hívő szülők gyerekeinek, ha ők nem is voltak hívők, segítettünk tollat fosztani. A pelyhet, azt külön, teljesen külön rakták, mikor megtépték a libát. A nagyobb, erősebb tollakat meg kell fosztani. Csak az egész picit kis puhákat lehet meghagyni közte. A nagyobbakat mind le kellett fejteni. Föntről kellett lehúzni lefele és az szépen lejött természetesen. Megvolt a sorja neki. Ez belement szépen a párnába, dunnába. Akkor tollpárna volt a fejrész, és tollas dunna volt a takaró. Tollfosztáskor nemigen tudtunk énekelni, mert a toll röpült, meg be is szívtuk volna. Akkor inkább csak beszélgettünk. Ez

téli időtöltés volt. A háziak kedvesen fogadtak bennünket, volt hogy ott is aludtunk. A fosztóka éjfélig is eltartott, úgyhogy késő lett volna hazamenni. Kemencében tüzeltek, finom vacsorák voltak. Ilyen emlékeim vannak, nagyon kedves, nagyon szép része volt az életemnek.

Új hajtás

Még az volt egy nagyon szép emlék Békéscsabáról, ha mentünk gyülekezetbe vasárnap, ugyanabban az időpontban két úri zsidó nőszeméllyel találkoztunk. Arról tudtam, hogy zsidó és ortodox, mert a zsidó nőnek le kell borotválni a haját és úgy bekötni a fejét. Ezt nem egészen értem, de úgy volt, az a gyönyörű úri nő, mert gazdag zsidó nők voltak. A leborotvált feje úgy volt teljesen bekötve gyönyörű sállal. Olyan helyes volt. Tudtuk, hogy ez ortodox zsidó. Ez egy jel volt. Mentem a gyülekezetbe, és amikor jöttünk ki, akkor ő jött haza, ment az édesanyjához vagy a nagymamájához. Mert ugye ők, zsidók, a szombatot ünnepezték. Vasárnap ő, úgy gondolom, talán a nagymamájához ment. Minden vasárnap vagy egyedül, vagy pedig még egy ugyanolyan hölgygel, arrafelé ment. Mikor már minden vasárnap találkoztunk, és ugye hátrakötött kendővel voltam én is, megfogja a kezemet: Mi tudjuk ám, hogy maguk az új hajtások, örülünk. Én akkor nem értettem, mit akar ezzel mondani. Azóta sokszor olvastam ezt, hogy új hajtás a Bibliában. Olyan jól esett. Tehát ők elismerték, látták, megbeszélték. Ilyen szép emlékem van erről a hölgyről, aki mennyire ismerte az írást és ezt az ígéretet.

Épül a ruhagyár

Ruhagyárat kezdtek építeni Békéscsabán. A gépeket a Szovjetunióból hozták. Nagyon igyekeztek elkészíteni. Mihelyt kész volt egy gépterem, bár még csak pallókon lehetett fölmenni, akkor már be kellett indulni a termelésnek. Elegendő dolgozót fölvenni, és már küldeni is ki az eredményekről szóló beszámolókat, hogy mennyire segítették a magyar népet, micsoda élet indult. Nagyon hosszú gépteremek voltak. Nahát, a legnagyobb elismerést az jelentette, ha valaki DISz-tag volt, mert a DISz volt akkor az ifjúságnak a kommunista összefogása. Ha párttag lett, akkor az már minden volt. Ha nem is nagyon tudott, ha nem is volt ügyes, de ha párttag volt vagy DISz-tag, az iránt nagyon nagy bizalom volt. Akarj, gyere közénk! Meg ilyen hasonló nóták is voltak. Ők bemutatták, hogy mindent megadnak nekik. Tényleg sok kedvezményt és mindig volt valami kitalálva a szórakozásra. Én nem vettem részt a szórakozásban, akkor én már hívó voltam. Ezért nem tudom, hogy hová jártak. Dalárda is volt. A dalárdában is részt vettek gyáron belüliek is. Minden héten kétszer volt próba, ekkor csoportban énekeltek. Kirándulni jártak. Lányok is voltak ott olyan fiús temperatummal, nagy sikerük volt, mindenhova mehettek. Szóval nagyon támogatták a fiatalokat. Minden lehetőséget, minden szabadságot megadtak, aminek nagyon sok hátulütője is volt.

Munkásnő lettem

Nem sokáig maradtam munka nélkül az ipariskola elvégzése után. Épült a ruhagyár, mint arról már az előbbieken is szóltam röviden. Mire teljesen elkészült, 1600 dolgozója lett. Mikor megnyílt az első gépterem, kétszáz dolgozóval indult, három műszakban termelt. Azután mindig bővült, ahogy épültek az újabb gépteremek. Nagyon szerettem ott dolgozni. Oda bejutni rendkívül nagy kitüntetés volt, mindenki szeretett volna odakerülni. Én az elsők között jutottam be. Ennek nagyon örültem, és nagyon igyekeztem jól dolgozni. Nagyon élveztem a jó gépet, próbáltam kihasználni minden időt. Hogyan ment az ott a fiatal munkások között? Szokás volt, hogy egyik a másiknak dobott oda egy darabot a ruhából. No, akkor annak azt vissza kellett dobni. Persze ez olyankor történt, ha épp kifelé ment az igazgató vagy a szalagvezető, vagy éppen bent sem volt. Ment a játék, és ez elvett az időből.

Kitüntem a többi közül

Amint bekerültem a ruhagyárba, rövidesen a legjobb dolgozó lettem. A Jóisten így akarta megismertetni a hívőt, utólag erre rájövök. Én nem játszottam, biztosan jobban kihasználtam a munkaidőt, mint a többi. Feltöltődött az 1600-as létszám, minden gépterem dolgozott. Eleinte minden órában jelentkezett a híradó, én ezt nem tudtam, milyen gép lehet, ami a központból irányítja. Elmondta, hogy melyik gépteremben ki mennyit termel, hogy áll. Név szerint csak a legjobbakat mondta minden gépteremből. A mi gépteremünk volt az első, de a legjobb termelés az egész üzemben az enyém volt. Annyira bántott: mit csináljak, hogy ne legyen ott mindig a nevem, de akkor karba kellett volna tenni a kezemet. Ez így ismétlődött. Majd eljött egy idő, amikor már hárman voltunk jól dolgozók, de a legjobb az enyém volt kitartóan. Ez azt jelentette, hogy sztahanovista lettem. Az volt akkor a divat, ilyen kinevezés: sztahanovista. Ez azzal járt, hogy pénzt is adtak vagy emelték az órabéremet. Jól kerestem. Át kellett adnom a munkamódszeremet a többieknek, azt külön megfizették. Minden gépteremben ugyanazt a módszert tanítottam a többiekkel. Volt ingyen mozi, színház. Azaz lett volna, ha használom.

Nagy megtiszteltetés: pártiskola

Azt szerették volna, ha én elmegyek iskolára, elvégzem a pártiskolát. Vezető állásba kerülök - mondta az igazgató – én leszek az ő jobb keze. Adott egy papírt, hogy töltsen ki, és majd elindul a folyamat. Én már akkor tudtam, mikor ideadta, hogy nem megyek sehova. Hazamentem, nagy gondban voltam, imádkoztam a Jóistenhez. Tudtam, ha én nem fogadom el az ajánlatot, nagy sérelem lesz az igazgató részére. Másnap viszem a papírt kitöltetlenül és mondom, nagyon kérem az elnézést, de nem tudom vállalni, nem tudok iskolára menni. Úgy gondoltam, hogy nem mondom meg, miért, hanem ők kérdezzék, hogy mi az oka, miért vagyok én ilyen? Az feltűnő volt, ahogy én egyszerűségemben jártam, amikor pedig már 18 éves voltam. Nem úgy ám, ahogy most ilyen szépen kötjük be a fejünket szép csipkekendővel. Nem így volt, csak egyszerűen selyemkendő hátra kötve három sarokra, úgy voltam egész nap a gép mellett. Vagy fölfele kötöttünk pöttyös kendőt, mint ahogy régen a konyhán, az még egyszerűbb volt. No, visszább volt mondjuk a divat is akkor a háború utáni években. Én ilyen egyszerűségben voltam. Mikor az igazgatónak átadtam a kitöltetlen papírt, hogy nem megyek pártiskolára, annyira sértésnek vette. Mi az oka, mi lehet az oka, hogy nem? Ő már ezt megbeszélte a vezetőekkel, hogy ki megy. Ez egy nagy dolog, hogy pártiskolára küldenek valakit, nagy kitüntetés. Ő kerül bajba, hogy nem volt

körültekintő, mert aki ennyire dolgozik, iskolába meg nem akar menni, valami nem egyenes úton jár. Tehát kémnő lehetek, és így akarom magamat befészkelni az üzembe.

Puhítottak volna

Sokszor behívtak a pártirodába, és akkor érdeklődtek, beszélgettünk. Nagyon kíváncsiak voltak, ki ez, aki nem akar menni? Jött a párttitkár. Párttitkárnak mindig olyat tettek, aki nagyon szép, fiatal és határozott volt. Csak pártvonalon kellett neki nagyon tudni és határozottnak lenni. Ez volt a lényeg. Én, mint hívő, természetes, hogy nem voltam párttag, se DISz- tag, A fiatalok DISz- tagok voltak. Békéscsabán a megindult kommunizmus nagyon nagy lendülettel haladt. Annyira beszervezték a fiatalokat a szabadságadással, mert teljes széleskörű szabadság volt. Akkoriban, minden szombaton - például a Fő utcán - bál volt. Az ifjúság oda járt, ott töltötte az idejét nagy- nagy erkölcstelenséggel, nagy- nagy szabadsággal. Ennek az volt a következménye, hogy leányanyák lettek elég sokan. Hogy kivédjék őket, az volt kiírva a falra fontos helyeken, például az ebédlőnkben is, meg olyan helyen, ahol sokan megfordulnak az üzemben: Asszonyoknak szülni kötelesség, lánynak dicsőség. Így védték ki azt, hogy megmaradjanak a gyerekek. Ez az erkölcsi szinten nagyon sokat rontott, ez a nagy engedmény. De ez nem volt olyan általános. Ebben a nagy városban viszont sikert arattak velem. Akkor jön egy kis szürke egér és nem fogad el ilyen megtiszteltetést. No, azzal járt még a sztahanovistaság, hogy a fényképet elég nagyban, teljes életnagyságban vagy még nagyobbban, ha felvonulás volt, táblán vitték a többi táblával. Akkor a kirakatokban, minden nagy kirakatban, moziban ki volt téve. Ugyanis nagyon nagy volt a különbség a termelésben, érthető is ilyen szempontból, csak hát én nem tulajdonítottam neki semmit, tudtam, hogy a Jóistentől van az adomány. Egy alkalommal a párttitkár, aki többször próbált agitálni, mondja nekem: Mit bánom én, hogy hívő, de legyen párttag is! Mondom: Két úrnak szolgálni nem lehet. Intett a kezével.

Valamit kellett, hogy írjanak rólam, hogy én mit teszek a munka mellett még társadalmi munkaként. Azt mondja: Mit tudna vállalni, milyen társadalmi munkát? Mert ez olyan nagyon nagy dolog volt mg, ha valaki sztahanovista. Könyvekben leírva küldték ki a szocialista országokba, a ruhágyárakba, sőt még a legjobb dolgozókat a Szovjetunióba is kivitték. Tulajdonképpen bizalmi ember lehettem volna, csak hát sajnos nem illetem a képbe. Mondom: Mit tetszik tudni ajánlani? Például munkavédelmi felelős. Igen, ezt úgy gondolom, el tudom vállalni. Azt mondja erre: van egy függetlenített munkavédelmi felelős, maga pedig munka mellett helyettese lesz. Jó. Úgy gondolom, ezt el tudom vállalni.

Nem puhultam

Ekkorra már elég sok kísérlettel próbáltak, hogy közéjük megnyerjenek engem is. Fiatalemberekkel gondolták, hátha el tudnának téríteni. Megbeszélte volt a dolog. Jött az egyik, megáll a gépem mögött. Összeveri a bokáját, meghajol, bemutatkozik. Kartársnő, hallom, hogy nincs kísérője. Nagyon jó színházi darab van ma este, elkísérem, ha elfogadja. Meglepődtem, megköszöntem. Köszönöm, én ilyen helyre nem járok. Én tiszteletet adtam végig mindenkinek. Akkor többször volt olyan, hogy az utcán várt valaki azzal, hogy hazakísérhet-e? Köszönöm, nincs

szükségem kísérőre. Rá voltak készülve ők erre, hogy nem könnyen boldogulnak. De kartársnő, ha én is arra megyek? Akkor arra jön. Ment a fal mellett a fiatalember, én meg a járda szélén. Nem szóltam semmit. Kartársnő, nincs semmi mondanivalója? Nincsen. Jó, akkor elköszönt. Elment. Volt egy másik, aki ott várt a portánál. Tíz órára mentem éjszakai műszakba. Hamarabb szoktam bemenni, hogy este ne kelljem olyan későn az utcán menni. Kilenckor bementem, műszakkezdésig még valakinek segítettem. Hát ott van egy kartárs, egy fiatalember. Az volt a szokás, ha beléptünk a portán, bélyegezni kellett, ebből tudták az irodán, hogy hánykor mentünk be a munkahelyre. Lebélyegeztem a kartonomat. Odajön, bemutatkozik és mondja: Kartársnő, elkértem az igazgatótól, itt van a városban egy cirkusz, és megvettem a jegyet 10 órától, tehát mehetünk. Nagyon szerényes szóltam: Köszönöm, ilyen helyre nem járok, és már mentem is tovább, így nem volt ideje sem tovább szólni velem. Ilyesmi többször előfordult. A párttitkár azt mondta, menjek le vele sétálni a ruhagyár parkjába. A munkát ott kellett hagynom. Próbált volna faggatni, hogy mondjam el, kikkel barátkozok, és milyen témákról beszélgetek velük. Vannak-e fiatal barátnőim, barátaim? Úgy gondolta, hogy elkér az igazgatótól hét végére, elmegyünk. Akkor még szombaton is dolgoztunk. Mondja, hogy elkért, elmegyünk pénteken a Balatonra. Van neki egy villája és ott leszünk a Balatonon. Köszönöm a bizalmát, de én ilyen helyre nem megyek. Nem jön? Tudja, hogy hányan jönnének, még ha nem hívnám is. Akkor azokat kell hívni!

Kísérőm volt

Rám volt állítva egy rendőr. Egy időben minden utamban kísért, hogy meglássa, milyen helyekre járok, hová járok, ki vagyok én, hogy ennyire nem vállalok el semmit. Ha én kijöttem a házból, akkor már ott állt a házunk előtt. Elindultam, jött utánam. Ha bementem például a gyülekezetbe, akkor ott megállt, mikor kijöttem a gyülekezetből, megindult utánam. Figyelte kivel megyek, hova megyek. Nem szólt egy szót sem. Mikor bementem a házba, akkor ment tovább. Ilyenre egy embert állítottak.

Újítottam

Ilyen események voltak, de ez csak egy töredéke. Nagyon-nagyon imádkozva kellett töltenem az időmet. A jó termelésért annyit kaptam, amennyit dolgoztam, jól kerestem akkor. Odajött egy idősebb férfi, egy technikus. Ott állt a gépemnél egyik nap is, másik nap is, nézte, hogy dolgozok, hogy jár a kezem. Csodálatosan megáldott az Úr, én magam is csodálom azóta is. Például orvosi nadrágokat varrtunk. A nadrágvarrás volt az én reszortom, a nadrágoldalon dolgoztam. A gömbölyű alját, úgy adta az Úr, hogy megállás nélkül végig tudtam varrni. Csodálkozom, nem tudom, most meg tudnám-e csinálni? Az igaz, hogy gyors volt a gépem, jó is volt. Mások ugyanezt öt centinként engedték, hát persze, hogy nem haladtak. A technikus annyira akarta látni, hogy én mit csinálok. Hogy lehet ekkora különbség két ember munkája között? Akkor meglátta, hogy a pántot egy menetben varrtam fel, a két anyagot csak egyszer tűztem meg. Kartársnő, hát maga újított! Hát hogy nem mondja ezt meg? Az a rengeteg cérna- és időmegtakarítás! Kiszámolta, mennyit takarítottam meg cérnából is meg időben is. Ettől kezdve nemcsak sztahanovista, hanem újító is lettem, amivel hasznot hoztam a vállalatnak. Ezért viszont haragudtak rám a többi

dolgozók, mert nekik nem akart menni ugyanez. Nekem nagyon ment, magam is csodálkozok, ha vissza- gondolok. A Jóisten így akarta.

Mellőzés

Szegény igazgató nagyon megharagudott rám a pártiskolai esetem miatt, neki az nagyon sok nehézséget okozott. Hányszor kértem az Urat, hogy Te álomban is meg tudod jelenteni, hogy nem vagyok ellenség.

Ha bejött a gépterembe, eddig mindig a gépekhez, áthaladt, de nálam hosszan beszélt; mit hogy csinálok, hogy megy a munka? Ezután, hogy nem mentem az iskolára, ha bejött a gépterembe, megkerülte az oszlopot, és csak úgy ment az utánam jövőhöz, hogy hozzám még oda se kelljen menni. Kikerült. Hogy ez mit jelentett nap, mint nap, azt nem lehet elmondani. Már görcs volt a gyomromban. Mit tehetek? Csak kértem megfáradás nélkül az Urat, hittem, hogy Ő tud tenni valamit az érdekemben. Látja, hogy nem tettem semmi olyat, ami káros lenne.

Olvad a jég

Végre kitisztázódott, hogy nem vagyok ellenség! Addigra már bejárta a hír, hogy a hívők mindenütt a legjobb munkások az országban. Összegződött, hogy nem ellenségek, hanem mind jó munkás. Ettől kezdve rólam is leállt a kíséző. Az igazgató is az egyik gyűlésen, amikor tájékoztattott a termelésről, az eredményekről, megemlítette a nevemet a többiek között, akiket kiemelt a jó munkájuk miatt. Továbbá még azt is mondta: Nemcsak párttagsággal lehet építeni az országot, a kommunizmust, hanem a becsületes jó munkánkkal is, és ilyen a Garai Ilona. Mindenkinek föl kellett állni, és nagy tapsvihart rendeztek. Ekkor nyugodtam meg. Nem a tapsvihar miatt, hanem mert megbékélt az igazgató. Szóval ez nem könnyű szakasz volt, de a Jóisten átsegített rajta.

Változás

Amikor ez itt lezajlott, békére fordult a helyzet. Majd jött az életemben a nagy változás. Megkéretett Orosházáról Sándor Árpád. Házasságkötés után kezdődött egy új élet, ami olyan szorongva, félve, az Úrra bízva magam, hogy megtaláljam a helyem, a szép nagy gyülekezetben és az új környezetben.

II.

OROSHÁZÁN

Nehézből még nehezebbe

Nagyon-nagyon kedvesek voltak az orosházi testvérek. Ők engem könnyen megismertek, de énnekem sokakkal kellett megismerkedni. Munkahely nem jöhetett szóba akkor, mivel beteg anyukához jöttem. Nem tudtam előre, hogy ennyire szükség lesz a kisegítésre. Nem mentem dolgozni, hanem otthon voltam. Ez nem volt könnyű feladat. De a nehézből jöttem, a Jóistennek ilyen a gondviselése, és azóta is tapasztalom, hogy fölkészít egy-egy szolgálatra. Ott meg kellett erősödni a csabai sok próba alatt a munkahelyen, sok-sok imával erősödni annyira, hogy ezt a nehezebbet folytatni tudhassam. Ez egy kicsit nehezebb volt. Fölkészített rá az Úr. Mindent én láttam el. Adott mondjuk tanácsot, szükségem is volt rá, mert nem voltam gyakorlott a házi munkában, mivel iskolába jártam vagy dolgozni voltam mindig. Ő tanítgatott, mondogatta, mutogatta, de azért sok mindennel jár az együttlakás. Ezért olyan nagyon okos dolog, ha mindjárt külön kezdik a fiatalok. Békességben voltunk, köztünk hangos szó vagy ehhez hasonló nem volt, de ennek meg volt az ára. Eszembe jutott az Édesanyám, akinek a földön volt a feje és úgy imádkozott, én is sokszor úgy voltam. Mikor bemehettem az én csöndes kis szobámba az erőt kérni, meg is kaptam hozzá. Hát ez 41 évig tartott. Apuka is ott volt velünk, ő 1972-ben meghalt. Én 1951-ben mentem oda, 21 évig éltünk apukával. Nagyon szerettük őt, nagyon jó természetű volt. Mikor odakerültem, még dolgozott, hogy legyen nyugdíja, mert elvették az üzemüket. Ott laktunk az üzem udvarán. Ő még tíz évet rádolgozott a hatvanra, hogy meglegyen a nyugdíja. Reggel korán fölkelt, szaladós, gyorsmozgású ember volt. Körülszaladta az udvart, megnézte az ólat, rendben van-e minden, és már ment is a munkába. Főzni közösen főztünk. Volt, amikor ők hordták az ebédet, mert az egészségem nem volt jó. Ugye mindjárt kezdődik a babavárással a fiatalasszonyok sorsa. Akkor én olyan kis nyamvadt voltam. Mondták is férjemnek a szomszédok: Ezért kár volt Csabára menni. Olyan jó volt, hogy a szeretetünknek ez egy cöppet sem ártott, aranyos, szerető férjet kaptam. Fiatal házaspár voltunk, még akkor egészen kezdetlegesek. Csak az estéket tölthettük együtt, igencsak akkor találkoztunk, mert férjem dolgozott, utána meg ment tovább, valami munkát vállalt, hogy pótolja a fizetést. El volt foglalva. Este hazajött. Az ágyban tudtunk beszélgetni, ismerkedni. Mind a kettőnk életútját egymásnak el kellett mondani, ez úgy apránként ment. Fiatal házaspár voltunk, és így ismerkedtünk ez így ment hét, mint hét. Olyan szép volt az!

A motor hangja

Ahogy ott beszélgetünk az ágyban, nem tudom hány óra lehetett, lehetett már vagy 11. Egyszer csak azt mondja a férjem: Hallod? Mit? Motor! Ugrik ki az ágyból, kapkodja a ruhát. Azt mondja:

Majd mindjárt jövök. Nem tudom, milyen motorról van szó. Majd mindjárt jövök! Rohant el. Utólag már megértem, de akkor én ezt nem tudtam. Gyorsan szaladt, kapta a nadrágját, mindjárt jövök! Eltűnt. Ott maradtam egyedül. Persze, hogy sírtam. Gondoltam, hogy talán nem normális? Nem tudtam mivel magyarázni. Hát mi lehet ez? Hova mehetett? No, mire hazajött, jól kisírtam magamat. Látni kellett azt a nagy boldogságot a férjemen, ahogy áradozik: Te, ha láttad volna azt a gyönyörű motort! A mi családunk egyáltalán nem volt motorikus, nem is volt motor, egyetlenegy kerékpár volt a 12 gyereknek. Csak váz alatt tanultuk meg a kerékpározást is, mi lányok férfi biciklin. Itt meg egy motor, és hogy milyen dobbanás, ahogy az üteme, meg mit tudom én mi is, nem is értettem hozzá. Te még sírtál? Hát miért sírtál? Ezért, mert nem tudtam, hogy mi van veled. Hát hová mentél? Nem lehetett várni? Arról én nem tudtam, hogy a férjem várt egy motorost, aki egy gyönyörű motorral érkezik Orosházára, és ott áll meg a tanácsolóháza előtt, ott volt megbeszélve. Ő már ezt tudta, csak ő ezt elfelejtette mondani nekem. Találkoztak, és akkor ő még elment vele Horváthékhoz, ő vezette oda. No, ez még időt vett el. Ez csak azért érdekes eset, mert ez olyan nagy dolog volt akkor nekem, meg kellett küzdeni. De ő ezt előre nem tudhatta elmondani. Ez így utólag elmondva nagyon mulatságos, de nekem akkor ez nem volt az. Igen, azt is tanulni kell a fiatal párnak, hogy mindent meg kell osztani egymás közt, amire addig nem volt szükség.

Énekiskola

Nekem nagyon nehéz volt, hogy nagyon rosszul tanultam meg énekelni Csabán, kétnyelvű volt a tanítás is, tehát tótul is, magyarul is. A gyülekezetnek a javarésze tót volt. Olyan darabosan énekelt Bohus bácsi, aki vezette az éneket. Szinte az enyémmé vált az ő éneklése. Ő volt az énekező. Én aztán itt szégyelltem magam, mire Terike néni nagyon okosan megtalálta a megoldást. Nem tudom, mennyi idő telt el, hogy megfogadtunk egy énektanárt, ez a korosztály, nőszemélyek. Terike néninél mindig volt alkalmas hely, a Paksi-ház mindenkit befogadott. Náluk volt megszervezve, minden héten este 6-tól 8-ig két óra, úgy volt fizetve a tanár. Ugye, mi a kottát sem tanultuk részletesen. Ismertük a c d é f g .....hangokat és vissza, amit tanultunk, de csak ennyit. Ez egy újabb módszer, a Kodály-módszer, ami most van. Úgy tanított meg do re mi-vel, hogy az éneket el tudtuk mondani szolmizálva. Mindenképpen ez nagyon sokat ért. Egy téli időszakot végigjártunk.

Terike néni segítsége

Terike néni tudta, hogy nekem nem olyan könnyű itt. Nagyon vigyáztam, otthon sem panaszkodtam. Otthon sem tudták Édesanyám, testvéreim sem, hogy nekem valami nehéz, hogy a szeretet mindenképpen megmaradjon. Tudtam, hogyha ezt az utat az Úr mutatta meg, akkor, ami jön, az sem lehet nehéz. Az természetes, ha az ember maga keresi az útját, akkor van miért vádolódni. Az Úr vezetett bennünket tényleg, és ha nem volt is könnyű, de az Úr segítsége meg a testvérek szeretete könnyítette a terhen. Terike néni, nem tudom, hányszor eljött hozzánk. Kiszaladt teljesen váratlan időben, délelőtt vagy este nyolckor. Vagy például az édesanyját kihozta egy fiákeren, a Darvasi nagymamát, kilencvenhez volt közel. Eljöttek, telefon nem volt, nem tudtak értesíteni, kopogtak, nem volt semmi akadálya, bejöttek és meglátogatta 70 valahány éves

Anyukánkat, nagyon aranyos volt. Akkor volt a Hevike néni, Lidike néni, ők is voltak kint látogatni. Meg még Joó Bözsike néni is sokszor, meg Darvasi Emike, Kovács Marika.

A próbákban nagyon nagy segítség volt a testvérek szeretete. Nem tudta senki, hogy én milyen terhet viszek, és ez így volt jó. Terike néni annyira a bizalmába vett, és megismertem annyira, hogy ha neki mondom, akkor az ott marad. Amit jó megtanulni, hogy odafigyeljünk egymás terhére, és hogy az ott maradjon, ne menjen ki tovább. Úgy tudott, olyan bölcsen, hozzánk illő szóval tanácsot adni, erősíteni.

Útban Nagyszénásra

Olyan is volt, hogy Orosháza következett szolgálatra Nagyszénásra. Egy ilyen vasárnap reggel Dénes Józsi bácsi a feleségével arra jött autóval. Engem vettek fel negyediknek. Nem tudom már, ki volt még velünk. Még gyorsan el kellett rendezni a gyerekeket, hogy itthon minden rendben menjen. Szükség volt Szénáson énekhangra, azért gondoltak rám, és bejöttek értem. Még volt idő arra, hogy Dénes Józsi bácsi felesége meglátogassa a nagymamát. Amíg öltöztem, rendeztem a gyerekeket, addig tartott a látogatás, és ezalatt a nagymama elmondta, hogy abba van belebetegedve, hogy mindent elkészítsen, mindent megtegyen, hogy nekem ne legyen dolgom körülötte. Nem tudtam ezt, csak amikor beülünk az autóba, mondja nekem: Nahát, összeteheted a kezedet, még a lábadat is, hogy ilyen anyósod van, aki azért megy tönkre, hogy neked ne legyen gondod. Nem is szóltam semmit. Nem, soha magam nem védtem, úgy gondoltam, aki nem látja át, annak én hiába mondanám, az Úr meg úgyis tud mindent.

Nem panaszként

Beteg volt a Nagymama. Én tudom osztályozni most már. Idegbeteg volt. Az idegbetegség olyan, ha valaki elengedi magát, azt írja az orvosi könyv is, megy csizmástól. Valaki nem fogja meg magát, akkor az megy. Ő ennek az áldozata volt. Nekem nincs jogom panaszt mondani. Az Úr nekem ezt az utat szabta. Sokat tanultam, nem volt könnyű. Ha több segítség volt, nőttek a gyerekek, akkor azokat is ugráltatta, mindenkit körülötte. Az minden fölösleges volt, amit nem érte tettünk, úgy fogta fel. Mert ő annyira nagybeteg, hogy őt el kell látni. Az fáj, a gyerekeimet sajnáltam, hogy milyen gyerekkoruk van. Nem volt egy nyugodt napjuk, hogy ők nyugodtan leülhettek volna, hogy most írnak, vagy rajzolnak. Szólt a csengő. Ha nem tudtam menni, akkor kislányom, menjél te, kértem valamelyik lányomat. Azért is csöngetett, mert tudta, hogy vannak gyerekek és mehetnek. Én azért inkább magamra vállaltam mindent, csakhogy mehessenek játszani. Menjenek a gyülekezeti gyerekekhez, hogy inkább legyenek oda. Elég, amikor nagyon muszáj, hogy itthon legyenek. Ez ilyen körülmény volt, ami nagyon nehéz volt nekem. Én szenvedtem azért, mert úgy szerettem a gyerekeimet és úgy szerettem volna velük sokat lenni, sokat foglalkozni. Ezt estére kellett áttenni. Különösen a vasárnap este volt szép. A Szél Mártika, azt hiszem olyan 12 éves korától járt be, vagy 13 is lehetett. Nemrég éppen néztem egy fényképet arról az időről, nagyon fiatal lehetett, és az olyan szép volt, olyan jó volt. Szombaton jött, akkor itt aludt, vasárnap a gyülekezetben voltunk, ott volt velünk, és vasárnap szintén nálunk aludt. A vasárnap este olyan jó volt, mert a gyerekeké volt teljesen. Lefektettem, rendbe tettem ugye a beteget, ők addig beszélgettek. Átjöttem, és akkor 10-ig, 11-ig beszélgettünk. Apukájuk lefeküdt, mert neki korán kellett kelni. Amikor Nagypapa is beteg lett, azt csináltuk, hogy neki jó legyen, a

kiskonyhát, amit nem használtunk, átrendeztük, egy sezlont vittünk oda, rádiót, képet a falra, őt külön tettük oda. Neki csináltunk külön csengőt. Úgy csináltuk a beosztást, hogy én délelőtt voltam otthon, aztán mentem dolgozni, mert anyagilag annyira ott tartottunk, hogy muszáj volt.

Munkába járás

Amikor a gyerekek már nagyobbak voltak, én már mentem bedolgozni a Háziipari Szövetkezetbe fillérékért gyerekruhákat gomblyukazni, gombozni. Utána pedig a ruhagyárba, azután pedig a Vas-Műanyag Szövetkezetbe, mert muszáj volt, nem győztük anyagilag. Úgy oldottuk meg, hogy a Vas-Műanyaghoz délután mentem dolgozni. Mamát délelőtt elláttam, akkor már volt olyan szakasz, hogy a Papát is el kellett látni. Úgy, hogy ez ilyen szakasz volt, de a Jóisten segítségével megoldottuk békével, és igyekeztem mindig a családi körben vidám lenni, ne érezzék a gyerekek a fáradtságomat. Nekem olyan szép gyerekkorom volt, nekik is olyat szerettem volna biztosítani. Ezért mindent elkövettem, hogy úgy legyen, amennyit csak tudtam tenni. Aranyosak voltak, és érzem is, hogy ők tudták, látták, hogy mi a helyzet. Most utólag is nagyon átlátják, mi volt, ezt értékelik. Ilike, 1952-ben, tehát házasságkötésünk után egy évre megszületett, Klárka 2 évre. Akkor nagyon gyöngye voltam. Megnagyobbodott a máj, mert mind a kettő a májon feküdt. Nagyon-nagyon legyöngültem a két év alatt. Emlékszem, jött Kovács Ferenc elbúcsúzni, mert behívták katonának. Délelőtt volt, feküdtem, annyira resteltem. Ilyen szakasz is volt. Ez volt 1953-ban. 1958-ban született Árpád. 5 év volt Klárka meg Árpád között. 1964-ben pedig Mártika, örömet, mosolyt hozott.

Árpád betegségének kezdete

Én a kis Árpáddal tüdőgyulladást kaptam a kórházban, és ő is megkapta a tejen keresztül a lázat. Ezt nem figyelték, beadták a BCG-t neki vállba, és lázas volt. Úgy mentem haza, hogy nem mérték meg a lázam. Másnap vissza kellett menni, fiákerrel Férjem vitt vissza. A többit nem tudtam, mert eszméletemet veszítettem, tehát nagyon súlyos állapotban voltam. A gyereket mással szoptatták. Mikor hazavittük őt, mindig hőemelkedése volt, úgy 38 fokig. Privát orvoshoz elvittük, nyugtalanok voltunk miatta. Nincs semmi baja, elnövi, mondta. Tényleg, akkor még evett, fejlődött. Akkor lett a nagyobb baj, amikor olyan másfél éves lett. A gyerekek megkapták az iskolában a kanyarót. Elkapta tőlük, az pedig a tüdőt támadja. Ettől annyira súlyos állapotba került a kis Árpád, hogy vasárnap délelőtt úgy gondoltam, én elszaladok a gyülekezetbe, ott leszek az imádkozásig, és szaladok haza. Én hiszem, hogy az Úr meghallgatja ott az imám. Apukájuk nem volt itthon, valahová vitte az atyafiakat motorral. Én ott hátul, persze végig sírva, ültem a gyülekezetben. Az ima után siettem el, senkivel nem beszéltem. De megtudta Terike néni, hogy a kisgyerekekkel milyen probléma van. Ott volt vele a vendége Vásárhelyről, a Reményi Mancika, aki miután megtudta, milyen baj van, ajánlott egy orvost. Mondta, hogy van Vásárhelyen egy privát tüdőorvos, akinek van réteges vizsgálója. Hát ilyen nem volt még akkor a kórházban sem, annak a tüdőorvosnak igen. Másnap el is vittük a gyereket hozzá, előtte lebeszéltük. Azt mondta, hogy már a fél tüdeje odavan. Tehát ekkora hanyagság történt!

Szabadság-hegyen

Rögtön beutalta Szabadság-hegyre, a gyógyintézetbe. Elmondta, hogy a gyereknél nem marad kaverna a tüdön, mint a felnőtteknél, hanem új sejtek fognak képződni. Ameddig ez a képződés tart, addig viszont nem fejlődik tovább a gyerek. Elvittük, ekkor volt azt hiszem 11 kg súlyú. Bent volt 10 hónapig és ugyancsak 11 kilóval hoztuk haza. Az is jónak számított, hogy nem lett kevesebb. Többször megtükrözték a tüdejét. Mi nem tudtuk látogatni, sokba került volna az utazás, nem bírtuk anyagilag. A nővéremék Pestről mentek látogatni. Volt, hogy tüdőtükrözés után mentek be hozzá. Teljesen eszméletlen volt, annyira megviselte. Az úgy történt, hogy hanyatt lefektették. A fejét le kellett szorítani, hogy egyenesben legyen a tüdő és a gége. Annyira kellett, hogy feszítsék. Le kellett tolni a gégen át a tükröt a tüdejébe. Éppen ezután mentek látogatni. Mondták, hogy szinte teljesen ész nélkül volt. Erre a 10 hónap alatt többször is sor került. Ő ott idegileg nagyon kikészült, mint gyermek. Értesítettek, hogy meggyógyult, mehetünk érte. Mindjárt láttam, hogy valami nincs rendben. Mondom ott a nővérnek: Nem értem, ez a gyerek nagyon lázas. Nem lázas, nincs semmi baja. Ki van írva, mehet haza. Nem hagyom én itt semmiképp se, ha már elküldik. Örülök, hogy hazahozhatom, majd otthon mindent elkövetünk. Előbb a nővéremékhez mentünk, majd onnan vonattal haza. 39,5°C volt a láza.

Mellékhatás

Turbuc főorvos volt itt akkor a tüdőorvos. Megbeszéltük Terike nénivel, akivel szemben lakott, hogy hozzá fordulunk. A főorvos úr másnaponként járt hozzánk injekciózni őt, elég hosszú ideig. Sztreptomicint hozattak be kintről, Svájcból vagy Amerikából. Azt csak onnan lehetett. Ez meggyógyította. Csak nem tudták a mellékhatását. Aki ezt a sztreptomicint kapta, annak vagy a szemét, vagy a hallójáratát tette tönkre. Hát neki a hallójáratát. Kirohadt a dobhártya, meg ami van még a fülben, a kis csontok. Az egyik fülében teljesen kirohadt minden. Tízévesen megműtötték, akkor már muszáj volt. Mindig hordtam, minden héten kétszer a fül-orr-gégészetre állandó kezelésre gyalog. Onnan messziről, tőlünk be az Ady Endre utcáig gyalog, mert kerékpárunk sem volt. Ez így ment, ekkor már dolgoznom kellett, mert nem volt pénzünk elég sehogy. A házból nem haraphattunk. Férjem kuláknak számított, mivel műhelyük volt. Csak a legrosszabb, legalacsonyabb fizetéssel alkalmazták. Aztán majd odajöhetett a szövetkezetbe, ott már jobban keresett. Le voltunk rongyolódva mindenben, ágynemű, ágyneműhuzat. Meg a gyerek is sokba volt mindig, hogy külön kellett vele törődni. Közben, amíg ez volt, a két leány egészséges volt, de ő, szinte mindig beteg, mindig jártunk vele orvoshoz. Megmondták, mikor először megműtötték a fülét, hogy víz nem érheti a fülét, tehát vigyázzon. Hogy vigyázzunk? Mindig nincs mellette a szülő. Egyszer Csabára ment vendégségbe, a rokonsághoz, ott maradt, mivel egy hétre meghívták. Jól volt, nem volt semmi baj, míg ott volt. Csak abból lett a baj, hogy elvitték a fürdőbe úszni a gyerekek. Úgyhogy hamarosan utána megint meggyűlt az egész füle.

Újabb műtét

Annyira félt szegény gyerek, nem merte nekem megmondani, hogy baja van. Csak hazamentem a munkából, mivel délutános voltam. Azt mondja valamelyik kislány: Anyuka, nagy baj lehet Árpádnál, mert nem tudom, hány fájdalomcsillapítót vett be délután, hogy neki a fülére kell. Megnéztem, aludt, azt láttam, hogy púp van neki. Nem akartam az alvásból felköltetni. Reggel, mikor fölkelte, azt mondom, hogy vagy? Semmi baj, semmi baj. Láttam azonnal kórházba kell

vinni. De hogyan? Semmiképp sem akart jönni, annyira félt szegény gyerek, mert ennél a műtétnél nem lehet altatni. Ébren műtötték, hogy az agy ne sérüljön. Mindig beszélnie kellett. Nagyon félt szegény. Ez egy nagyon nehéz szakasz volt megint. Bevittem, mert rögtön kellett cselekedni. Láttam, hogy itt nagy baj van. Bementünk kerékpáron ketten. Erről az Apja nem is tudhatott, mert reggel korán elment dolgozni. Ő azt csinálta, korán felkelt, begyűjtött a szülőknél a cserépkályhába. Begyűjtött nálunk is, mielőtt munkába ment volna az üzembe. Én meg vittem a gyereket a kórházba. Ki akart ugrani az ablakon a második emeletről, annyira félt. Az orvos, amikor meglátta, azt mondta, hogy azonnal műtét. Nekem meg jönni kellett haza, mert az idős beteget otthon hagytam, nem volt más senki otthon. Rögtön megműtötték. Amíg élt, mindig kellett kezelésre járni a fülével. És újra műteni kellett volna most megint már, mielőtt ő elment. Hányszor volt az, hogy ünnep volt, karácsony, vagy más, és neki már mint felnőtt fiúnak is, menni kellett az orvoshoz, annyira fáj a füle. Hála a Jóistennek, átsegített mindenben az Úr bennünket a nehéz próbák között.

Fiút várt

Közben műtetre kellett mennem, nőgyógyászati műtetre, állítólag daganatom volt. Meg is műtöttek, és úgy tudtuk, hogy nem is lesz több gyermekünk. Hat évre rá megszületett a Mártikánk. Olyan aranyos volt, olyan drága, annyi örömet hozott magával. Mikor tudták a gyermekek, hogy testvérük lesz, azt mondja Árpád, csak fiú lenne, mert neki nincs fiú testvére. Mikor megszületett és kislány lett, ellenségesen jött be látogatni. Ez fáj nekem. De megértettem, hogy fiútestvérre vágyott. Nem titkolta ellenérzését. De mennyire megszerette a kis hűgát! Nagyon sokat voltak együtt. Nem is tudom, hány éves volt a kis Mártikám, 3 éves, vagy 4, amikor olyan nagy volt a mandulája, hogy elnyomta azt az érzékelést, hogy a vizelést tudja szabályozni. Hirtelen, egyik napról a másikra jött a változás. Elmentünk a kórházba. Benn maradsz, és holnap megműtünk. Hú de tapsolt! Örült neki. Az Árpád meg kiment, kiszaladt, a kórház oszlopának dőlve zokogott. Mi van veled? Miért sírsz? Hogyne, mert holnap műtik! A maga műtétéből tudhatta szegény gyerek, mi az. Nem tudtuk megvigasztalni. Ebédelnénk, Árpád sehol. Ekkor még csak az első műtétje után volt. Keressük mindenféle kint is, bent is, sehol nincs. A szobában egy nagy kerek asztal volt abrosszal leterítve. Alóla szuszogást hallottam, alatta volt elbújva. Mártikát nagyon sajnálom, mondogatta sírva. Annyira megszerette az ő kis testvérét. Annyi örömet jelentettek ezek a gyerekek együtt is. Árpádkánk melegszívű volt. Mikor megtudta, hogy meghalt a Kürti Misi bácsi, hozzáfogott sírni. Sajnálta, hogy meghalt ilyen hamar, és a két gyerek ott maradt árván. Azt mondta: Én mindig ki fogok járni a temetőbe, viszek neki virágot. Nem tudta, hogy fejezze ki a szeretetét. Gyöngédszívű, de tönkrement idegileg, már mint gyerek.

Kevésből jót és sokat

Általában fél kiló marhahúst vettem, színhúst és egy kis darab csontot vasárnapra. Voltunk rá nyolcan, és volt, amikor vendég jött rá. Többet nem bírtunk volna, ennyi jutott. Hát, a Jóisten úgy megáldotta. Ha jött két vendég, akkor több kenyeret tettem hozzá. Megfőztem a húslevest, a marhahúsnak jó íze volt, csont is főtt bele. Ledaráltam a kifőtt húst, tojást, kenyeret hozzá,

megfűszereztem jól, Krumplipürével az milyen finom vasárnapi ebéd volt! Mi voltunk rá hatan, a szülőkkel nyolcan, ha jött hozzá két vendég, az észre sem vevődött. Egy tepsi tészta is volt. Ennyi volt és még maradt is belőle. Sokszor eszembe jutnak azok a főzések.

Velünk a gyerekek

Az nagy öröm volt, hogy a gyerekek velünk jártak szorgalmasan a gyülekezetbe. Természetes második otthonuk volt. Sok fiatal is volt már ekkor, sok gyerek. Tényleg úgy van, mint ahogy mondta egykor Dénes Feri bácsi, egyházi szolgáló: A gyerek először a gyerekért jön, mert jól érzi magát, aztán azért mert érdekli, amit mondanak, végül azért, mert megtérni akar. Így volt, ezt én is tapasztaltam. Szerették egymást, aranyosak voltak. Itt voltak a barátok, és ez nagyon-nagyon jó volt. Énekelni tanultak. Már zeneiskolában nőttek fel, ez sokat jelentett számukra. Ilike orgonálni tanult, Klárka hegedülni, Árpád fagottot, és aztán majd később Mártika is hegedült. Hát ez olyan nagyon szép volt! Pusztaföldvárra Szélékhez örömmel mentek mindig.

Darvasiéknál, Paksyéknál

Paksyék és Darvasiék háza, az mindenki háza volt. Micsoda áldozat, amit ők hoztak a fiatalságért! Mi is mentünk hozzájuk, ott fölvidultunk. Azt nem lehet elfelejteni. Nagyon-nagyon szép volt az összefogás, a szeretet. Darvasi Sanyi bácsi, Emike néni nagyon aktív részt vállaltak a tevékenységben, Terike néni, Józsi bácsi is. Terike néni, az fáradhatatlan volt. Előfordult, hogy olyan elfáradási szakasz volt az éneklésekben. Általában mindenki több műszakban dolgozott, és ha nem tudtak eljönni azok, akik vitték az éneket, akkor nem ment az ének. A kis szobában ott lent hátul voltak a tanulások. Olyan szép volt. Akkor ez a korosztály: Búza Magdika, jó hangja volt ám, meg Búza Mártika, ők jól tudtak énekelni. Aztán ott voltak a vasárnap délutáni éneklések is a kisgyülekezetben. Kicsi kis szobában. Ott voltunk lent, hogy ne kelljen itt fönt tüzelni, mert ugye vaskályha volt először, aztán a befúvós, ami rengeteg piszkot fúj be. Minden szakaszban a Jóisten rendelt ki olyan személyeket, akik oda tudnak jobban figyelni, szervezik a dolgot is. Nagyon kedves gyülekezetünk volt. A Búza bácsit is nagyon szerettem, ő egy nagyon kedves bácsi volt, a Prohászkaéknak a nagypapája. Nagyon szerettük, ő tartott esti beszélgetéseket sokszor. El tudta mondani nekünk, hogy mi is az a bálványimádás. Mi azt mondjuk, hogy ilyen nincs is, mi nem borulunk le képek előtt. De ha én sértődékeny vagyok, akkor én magamat bálványozom. Ha azt tartom, hogy nekem nem mondhatnak, ha nem is fogalmazom meg, mégis bálványimádás. Ilyen megfigyelés, ilyen szó az ő szájából. Akkor a hiúság is beletartozik a bálványimádásba. Annyira szeretem magamat, hogy azért veszem fel a szép ruhámat, hogy én szebb legyek, mint a másik. Akkor már bennem van az a magam nagyon szeretése, akkor az bálványimádás. Az ő katonakoráról is olyan szívesen beszélt, olyan szép volt. Azt hiszem, hogy az le is van írva, azt tudják sokan nélkül is. Nagyon példás volt az élete.

Kezdődött a gyülekezet feltöltődése. Dénes Feri és Józsi bácsiék beköltöztek a tanyáról, ő bekerült a szolgálói körbe. Azután a Kovács Ferenc atyafi is hazajött a fogságból, nagyon örültünk, amikor ő hazajött, s aztán hozta a kedves feleségét, az Erzsikét. Nagyon szerettük őket, és fölnevelte az Úr nekünk, a gyülekezetnek.

Lassan magunk maradtunk

Közben a mi gyerekeink észrevétlenül felnőttek. A Papa 1972-ben elment. 1978-ban Ilike ment ki Svédországba, Mártikánk férjhez ment 19 évesen 1983-ban érettségi után. A sok lekötöttség mellett akármilyen történt, meg kellett, hogy nyugodjak mindig, akármilyen nehéz volt is. Mártika után Árpád is hívó lett, aminek nagyon örültünk. Megnősült. Olyan szeretettel vették őt körül a fiatalok, olyan sokat segítettek a ház építésében! Kellett is, hogy mellette álljanak, mert ő a világot is megkóstolta. Klárikánk 1988-ban ment férjhez. Nem volt neki egyszerű a döntése. Látta, hogy ez egy komoly szolgálat, de nagyon nehéznek találta. Mégis az győzött, hogy ott többet tud tenni, mint itthon nálunk, és ment, vállalta a feladatot. Örülök, mert van két unokánk ott is, és aranyosak, a kis Szabina már megtért. Kint Svédországban három unoka van. Hála a Jóistennek, azt látom, mindegyik a jóra igyekszik, helytáll.

Csak ketten

Megidőződünk, magunk vagyunk ketten, a Jóisten vezetése, oltalma alatt. Életünkben sok örömben volt részünk lelkileg, ami nagyon sok erőt adott, még a nehéz helyzetünkben is, amit át kellett még utóbb is élni. Abban is azt látjuk, az Úr részünkre mily jót adott, ide jöttünk a gyülekezet közelébe, és így tudunk menni gyalog. Hálával van a szívünk tele, nem lehet azt elmondani. Reggeli után az van, hogy a Bibliát vesszük elő és olvasunk. Van úgy, hogy 2 óra, 2 és fél óra hossza is eltelik. Nem tudnánk abbahagyni, hangosan olvassa Férjem. Egyik hozza a másikat, olyan csodálatosan tanít bennünket, a régiek is, ha hívek voltak, áldva voltak, ha engedetlenség volt, akkor a büntetés. Most is ugyanúgy van. Úgy szeretnénk engedelmesnek lenni és ezt ajánlani mindenkinek. Az Úr megígérte és meg is adja, amire szükségünk van. Nincs panaszra okunk, csak hálára. Megsegített az Úr, megtartott a próbák között. Volt sok nehézség, de erre szükségünk van. Ezek az utak visznek oda, ahova vágyunk.

Csodálatos eset

Még azt szeretném elmondani, hogy milyen csodálatos volt a sok között ez a történet is. A nagylányok iskolába jártak. Ilike Csabán, a konzervgyárban tanult, Klárika Gyulán az egészségügyben. Nagyon nehéz anyagi körülmények között voltunk. Jött haza Klárika szombaton, mert akkor még szombaton is volt tanítás, és mondja szeretettel, olyan aranyos volt: Tudom, hogy nincs pénzetek. Mindig megosztottuk a gondjainkat, és hát tudták, hogy nincs. De csak annyit mondok, amit okvetlen vinnem kell hétfőn. Nem tudom már, mire kellett pontosan 500 forint. A 68-as évben ennyi forint nagyon sok pénz volt. Mondom: Klárikám, azt tudom nincs, nem tudok adni, de az Úrnál van, ő tehet, amit jónak lát. Gyere, boruljunk le és imádkozzunk! Rábízzuk teljesen. Bementünk a szobába, nem volt otthon senki, leborultunk imádkozni. És akkor én, olyan teljes hittel mondtam, hogy én hiszem, hogy az Úr megteheti, és az Ő kezébe tesszük a mi nagy gondunkat. Te meg tudod oldani. A többi szavak mellett ez volt a lényeg. Azután fölálltunk, takarítottunk, szombat délután volt. Ezt a gondot letettük. Ezekben a napokban volt a férjem Dunántúlon Terike nénivel és Dénes Feri bácsival segélyezési úton. Nem tudta senki, hogy mi szegények vagyunk, mert szépen öltöztünk, mindig Elízke néni Svájból küldte az orosháziaknak a ruhaneműket. Sokan voltak nehéz helyzetben akkor, mi is. Egy kereső kicsi pénzzel és 4 gyerek volt ekkor már. Szombat este vártuk haza apukát a késői órákban, oldalkocsis motorral volt oda.

Megérkezik Édesapa. Elrakja kint a fűskamrában a bőrkabátot, amivel járt a motoron, a táskáját, azt ott tartotta. Bejön, és a zsebéből kivessz egy borítékot, hogy nekem küldte az idős néni lánya. 500 Ft volt benne. Nagyon meghatott, meghallgatta imánkat az Úr. Ez egy csoda volt nekünk. Nagyon meghatódtunk. Mi történt? – kérdi Férjem. Elmondtuk, hogy ezért imádkoztunk. Majd váltottunk levelet az asszonykával, és megírta, hogy akkor éjjel kétszer arra a gondolatra ébredt, hogy annak, aki a motort vezeti, adjon 500 forintot. Jobb módúak voltak, nem értette, mi ez, de így tett. Vittem magammal Édesanyámhoz, és ott volt a motoros, és mondtam, hogy ezt a feleségének adja oda. Ez egy olyan rendkívüli csoda volt, hogy ez elmondhatatlan, és ez olyan sok erőt adott sok nehéz helyzetben. Igen, ha hittel kérjük, rábízunk, megadja. Ez az ígéret.

Mit tehetünk még?

Szeretnénk most még odafigyelve nagyon, ha a Jóisten még megtartaná a tiszta értelmünket, tetszésére hasznosítani magunkat.

Így megidősödve is hálás szívvel tekintünk vissza a hosszú útra. Sok próba, küzdelem, kísértés, öröm, bánat váltották egymást, ahogy Urunk jónak látta a mi neveltetésünkért. Továbbra is legyen úgy, ahogy Ő akarja! Vágyunk: gyermekeinkkel, unokáinkkal a keskeny úton végig kitartóan haladni a Jóisten segítségével a célig.

2010. február.

TARTALOM

I.BÉKÉSCSABÁN	1
Újrakezdés az árvákkal	1
Kezdés Csabán	2
A nagy család összeforrt	3
Boldog gyermekkor	3
Korcsolyapálya otthon	4
Babaházban	5
Nádpálca	5
Édesanyám	6
Közös étkezések	7
Mi leszek?	7
Szomszédok	8
Felülről nézve	9
Baleset	10
A nagy hinta	11
A teve csinálta a bajt	11
Mozi helyett	12
Tej és víz	13
Hogy kerültem Rákosszentmihályra	14
Sínek mellett a meggyel	14
A három féltestvér	15
Nehéz idők	16
Oda a dunnánk	17
Sziréna szól	17
Nappali világosság	18
Bunkerban	19
A szomszédék asztala	18
Tanyán	20
Jönnek a lovasok	21
Újra otthon a városban	22
Erzsike, hol vagy?	23
Kerékpárlecke	24
Karórabóság	25
Szükösen, de élünk	25
Ki tanul, ki nem	26
Kerestem az igaz utat	27
Megtaláltam	29
Úgy ment el	30

Békés	31
Mezőberény	32
Kukorica fosztóka, toll fosztóka	32
Új hajtás	33
Épül a ruhagyár	34
Munkásnő lettem	35
Kitüntem a többi közül	35
Nagy megtiszteltetés: pártiskola	36
Puhítottak volna	37
Nem puhultam	39
Kísérőm volt	40
Újítottam	41
Mellőzés	42
Olvad a jég	42
Változás	43
II. OROSHÁZÁN	45
Nehézből még nehezebbe	45
A motor hangja	46
Énekiskola	48
Terike néni segítségével	48
Útban Nagyszénásra	49
Nem panaszként	50
Munkába járás	51
Árpád betegségének kezdete	52
Szabadság-hegyen	53
Mellékhátás	54
Újabb műtét	55
Fiút várt	56
Kevésből jót és sokat	58
Darvasiéknál, Paksyéknál	59
Lassan magunk maradtunk	60
Csak ketten	61
Csodálatos eset	61
Mit tehetünk még?	
Velünk a gyerekek	58
Darvasiéknál, Paksyéknál	59
Lassan magunk maradtunk	60
Csak ketten	61
Csodálatos eset	61
Mit tehetünk még?	62